

CSOPORTKULTÚRÁK REPREZENTÁCIÓI A BIOGRAFIKUS SZÖVEGEKBEN

A biografikus szövegek hasznossága a kutatásban

A címben szereplő biografikus szövegek igazából az élettörténetet jelentik, a gyűjtés élettörténeteket célzott meg, az élettörténetekben megjelenő reprezentációk által kívánta megragadni a munkásklubok, a különböző ifjúsági csoportosulások jelentését és jelenlétét. Az élettörténet mellett más szövegeket is felgyűjtöttem, fotókat, iratokat, személyes tárgyakat is megtekintettem, és az ezekhez kötődő szövegek miatt döntöttem a tágabb megnevezés, a biografikus szöveg mellett a fejezet címében. Mindezek a szövegek és tárgyak az élettörténet vonzasköréhez tartoztak, a szövegek egymáshoz viszonyulva lehetőségét adták a vizsgált jelenség mélyebb elemzésének. A már említett *Patrimoine et dialogue entre les cultures* című Kolozsvárra koncentrálnak kutatás során, 2002 és 2004 között, tíz élettörténetet gyűjtöttem fel, de ezek közül csupán ötöt használtam fel jelen dolgozathoz. 2008 és 2010 között pedig további hat élettörténetet rögzítettem, hozzájuk kapcsolódó más, rövidebb biografikus szövegekkel egyetemben. Ha a teljes korpuszt tekintem át, akkor a tizenhat személy közül tizenkét férfi volt és négy nő, a legidősebb beszélgetőtársam 1922-ben született, míg a legfiatalabb 1947-ben, ugyanakkor kilencen kolozsvári születésűek voltak, heten pedig beköltözők. Ez utóbbiak kivétel nélkül fiatal korukban telepedtek le a városban, legtöbb esetben a nagyipari munkahely miatt érkeztek Kolozsvárra, kivétel nélkül a második világháború után, azaz leghamarább 1946-ban, de leginkább az 1950-es és 1960-as években. A 2002 és 2004 között gyűjtött élettörténetek olyan szempontból is fontosak a kutatás számára, hogy akkoriban a cél nem a munkásklubok kutatása volt, hanem kolozsvári élettörténetek gyűjtése, a munkásklubok mégis – konkrét rákérdezés nélkül – előbukkantak az életpálya fontos állomásaiként, az identitás megnyilvánulásának helyszínékként.

Különböző megközelítések eredményeképpen az élettörténet alatt értettek már módszert, folklórműfajt, irodalmat és sok mást – minden esetben kiemelve a biografikus jelleg meghatározó voltát. Összekapcsolták az önéletírással, ami sokszor a kettő keveréséhez, akár azonosításához vezetett. Az összefoglaló munkák (Hofer–Niedermüller 1988, Atkinson 2006, Keszeg V. 2007b, Bögre 2007) alapján kétségtelen, hogy az élettörténet nem egy egyszerű szöveg, hanem kontextusával együtt egy szociális viselkedést jelent, egy stratégiát, amely által az egyén a társadalomhoz kötődik, és amely által megfogalmazza identitását. Az élettörténetet számos különböző tudományban – néprajz, antropológia, szociológia, történelem, irodalom, pszichológia – hasznosították, ennek következtében elméleti meghatározása és módszertana is sokféleséget mutat. Létrejöttét tekintve az iro-

dalmi és tudományos kutatások összehasonlítása sokkal kevesebb eltérést vet a felszínre, mint elsőre gondolnánk (vö. Lejeune 2003: 130–165). Akárcsak az identitás esetében, más megoldást nem láttam, mint hogy az élettörténetet is saját diskurzusomba integráljam, saját gondolatmenetemnek megfelelően használjam fel. Természetesen az etnográfiai, antropológiai és narratológiai megközelítések álltak hozzám a legközelebb, de minden esetben továbbgondolásra serkentettek, nem a nálamnál képzetesebb és tapasztaltabb szerzők elméleteinek a továbbfejlesztésére, hanem az élettörténet jobb megértésére és használatának mikéntjeire.

Egy egyszerűnek tűnő meghatározás szerint az élettörténet egy életút, egy életpálya története, megszövegezett formája (vö. Niedermüller 1988: 379). Nem próbál ez sem egy kimerítő megközelítés lenni, de helyes kiindulópont lehet. Rámutat arra, amit én a terminus abszolút alapjának tekintek: az élettörténet egy szöveg. Nem képes arra, hogy az életpálya egy variánsa legyen, hiszen egyetlen szöveg sem képes rá, hacsak nem valós az önmagát író végtelen szöveg utópiája. Inkább egy szimbolikus reprezentációnak nevezhetjük. Ha mindig szem előtt tudjuk tartani a szöveg voltát, akkor a helyes úton haladunk. Ha szöveg, akkor mesterséges alkotás, amely más szövegeket hív elő, és adott séma szerint ölt alakot. Valóban a témája sajátos, és a téma valóban az egyén életpályája. Ez utóbbi is kulturális alkotás, tehát az élettörténetet sem tekinthetjük másnak, mint akár többszörösen is mesterséges alkotásnak. A kulturális meghatározottság pedig azt jelenti, hogy sajátos forgatókönyvet követ, ugyanakkor nem választható el a kommunikációs helyzettől sem. Létrejöttének körülményei adják a második alapvető jellegzetességét: a néprajzkutató, a gyűjtő – egy kívülálló személy kérésére, hatására születik meg. Sokszor megtörténik, hogy ez nem tudatosan a feldolgozás során, és így tarthatatlan eredményekhez vezet⁶². Pedig az élettörténet mindenképpen lehet egyben a kutatás eszköze (vagyis minél gazdagabb információforrás egy vagy több adott témakörben), és a kutatás tárgya is (vagyis az élettörténetet vizsgáljuk a maga egészében és egységességében), a kettő talán nem is választható el egymástól teljes mértékben (Niedermüller 1988: 378).

A mesterséges jelleg megerősítéseként – mely a kutatás számára nem negatív előjelű – kapcsolhatjuk össze a szöveget az emlékezet komplexitásával. Történetmondásról van szó, az emlékek felelevenítéséről, habár inkább azt mondanám, hogy az emlékek megszövegezéséről, tehát megkonstruálásáról. Az élettörténetét mesélő egyén diskurzusában egy személyes múlt jelenik meg, mégpedig a jelen perspektívájából feltáruuló múlt (Gyáni 2000: 138). A valóság utólagos rekonstrukciója (Niedermüller 1988: 384) – mondhatnám, ha nem érezném a „valóság” fogalmát túlon túl problematikusnak, megragadhatatlannak

---

⁶² Érdekes, hogy az egységes, folyamatos történet érdekében egyes kutatók azt ajánlják, hogy a kutató kérdéseit kivágyva, többnyire kronológiai sorrendbe helyezett epizódok összeszerkesztésével, esetleges ismétlések kiküszöbölésével állítsuk össze az élettörténetet, amely csak a mesélő szavaival lesz tolmácsolva (Atkinson 2006: 10). Ezek a lépések viszont éppen a kontextusokat, a beszédhelyzetet rejtik el, kivéve azt az értelmezés folyamatából. A beszélgetések hiteles visszaadása, publikálása egészen másképpen alapozza meg olyan komplex, nehezen megfogható jelenségek vizsgálatát, mint amilyen például a mentalitás (lásd Páczkán 2002).

és egyelőre kezelhetetlenek. Mindenképpen rekonstrukció, tehát konstrukció, amely természetesen tartalmaz egy bizonyos fokú szelektálást (Mandelbaum 1982: 29), hiszen egyrészt az emlékezőképesség véges, az emlékezés torzít, másrészt számolnunk kell a mindenkori szándékos felejtéssel is. Smaranda Vultur fogalmazta meg azt, hogy bármilyen eseményt egyenlő mértékben alkotnak a megtörtént dolgok és a róla szóló történetek, diskurzusok (Vultur 1998: 337). Valójában nem marad más belőle, mint az utóbbiak, így az élettörténet szövegének megalkotásakor is legtöbbször szövegekről szóló szövegek hangzanak el.

Az élettörténet tehát egy biografikus szöveg, amely egy adott beszédhelyzetben hangzik el, és amely a jelen szemszögéből a múltra támaszkodva konstruálódik meg. A gyűjtő által előidézett szöveg, amely mindenekelőtt az identitás megszövegezett területe, egy öndefiníciós aktus.

Élettörténetekből tudjuk meg azt, hogy az egyén milyen szerepet szán magának, milyen szerepben forgalmazza saját magát mások előtt, és az értelmezés arra is magyarázatot adhat, hogy miért éppen az adott szerep mutatkozik meg, milyen társadalmi modellek állnak a háttérben, és mi lehet a funkciójuk. Megtudhatjuk, hogy az egyén hogyan viszonyul a világ dolgaihoz, hogyan élte meg vagy éli meg a kisebb vagy nagyobb történelmi eseményeket, ezek milyen szerepet játszottak az életében. A megfelelő léptékcsoökkentés tagadhatatlan eredménnyel jár: egy valós, konkrét példán keresztül vizsgálhatunk meg általánosan megnevezett, felületesen bemutatott társadalmi jelenségeket, kulturális folyamatokat – vagyis azt, hogy az egyén hogyan használja a (maga) kultúrá(já)t.

Egy olyan közérthető fogalom és mégis olyan komplex struktúra mint a város megfoghatatlannak és képlékenynek látszik, igencsak nehezen vizsgálhatónak. Természetesen az általános jelenségek és folyamatok szintjén könnyebben születnek meg tudományos vagy laikus kijelentések, de azt már nehezebb meglátni, hogy az egyének szintjén miként történnek ezek a folyamatok. Az élettörténetek vizsgálata éppen ebben nyújt segítséget⁶³. Az egyén szemszögéből világosodik meg az, hogy mit jelentett egy csoportkultúra, mit jelentett egy munkaközösségnek a tagja lenni, egy klubban szórakozni, egy generációnak a modelljét interiorizálni, szabályait megtanulni és betartani. Az élettörténet mutathatja meg, hogy mennyire sokszínű és sokszínűen változó egy város lakossága, és a másik oldalon pedig mennyire sokféle valós vagy virtuális közösségbe tartozik egyszerre egyetlen személy, és ennek megfelelően hányféle szerepet vállal fel, identitása hányféleképpen aktivizálódik, ennek hányféle típusát, formáját használja.

Ha az élettörténet alatt csakis a szóban elmondott, a kutató kérésére elhangzó szöveget értünk – én pedig ebben az értelemben használom, mivel a gyűjtés csakis ilyen szövegeket eredményezhet –, akkor ez többszörösen mesterséges alkotás rendkívül pozitívan fogható fel. Mivel nyilvánvaló, hogy a kutató kérésére készül, a kutató és beszélgetőtársa kopro-

⁶³ A városantropológia, általában a városkutatások esetében az élettörténetek használata, hasznosítása a továbblépést jelentheti, mivel egy olyan személyes nézőpontot tár fel, amelynek segítségével a város mint tér és mint társadalmi háló, valamint a hozzá kapcsolódó tapasztalatok, gyakorlatok sajátos értelmezése válik lehetségessé (Niedermüller 1987).

dukciójának terméke, adott a kontextusa. A mesterséges felidézés közege jelenti – elsőre paradox módon – a természetes közegét. Igazából nem lehetséges ebből az adott kontextusból kiragadni, csak elhallgatni ezt a kontextust. Persze, számos esetben úgy tekintenek reá, mint egy szövegre, ami van, és információkat hordoz, de ezt nem nevezném szakmai attitűdnek, azaz ez már nem szakmai közeg. Mert ha hiteles a közlése, egyáltalán közlésre kerül, akkor nyilvánvaló, hogy beszélgetés(ek) terméke, hogy vannak benne gyűjtői kérdések, gyűjtői attitűdök, hogy kérdőív vagy valamilyen más segédanyag segítségével született meg és így tovább. Vagyis ontológiailag adott a kontextusa és a mibenléte, és ez hatalmas pozitívum. Ilyen értelemben nem fikció, mint a kontextusából kiragadott folklórszöveg, hanem saját műfajának megfelelő funkcionális alkotás. Ekképpen a hitelesség kérdése sem kérdés, hanem a szöveg funkcionálásának sajátosságai, az egyéni stratégiában megnyilvánuló reprezentációk képezik a lényegét. Magától adódó kontextusa miatt az identitás hordozója: a mesélő felmutatja önmagát a kutatónak és a világnak, úgy ahogy az számára megfelelő. A narratív perspektíva megragadásával fel lehet mérni az identitás megnyilvánulási formáit, a szövegbeli nonfunkcionális identitásformákból pedig levezethetők a funkcionális identitásformák, mindez egy funkcionális identitás-megnyilatkozás keretében.

A felhasználás során a kutató értelmezi az élettörténet szövegét. „Az értelmezések pedig természetükből adódóan agressziót hajtanak végre a szövegen, akárcsak az élettörténet, egy értelmetlen helyett hoznak létre egy értelmezett világot” (Vajda A. 2008: 110). Kutatói értelmezés a mesélő értelmezésére születik, vagyis akár azt mondhatnánk, hogy a kutató és mesélő között egy értelmezési paktum jön létre. A kutató felkéri a mesélőt a szöveg elmondására, de predispozícióit és elemzési szándékait nem közli vele, éppen arra kíváncsi, hogy a mesélő hogyan mesél, hogyan ad értelmet élete epizódjainak, hogyan rajzolja meg identitását. Ha nincs lehetőség résztvevő megfigyelésre, akkor az élettörténetek gyűjtése nyújthat a legtöbbet az identitás értelmezésében, hiszen a narratív perspektívának megfelelő értelmezések vannak annyira beszédesek, mint bármilyen más terepen tapasztalható reprezentáció.

Munkáscsoport, munkásklub a fiatalok perspektívájából

A második világháború után, különösen az 1950–1960-as években a táncalkalmak miatt váltak oly közismertté és magától értetődővé a kolozsvári közbeszédben a szakszervezetekre utaló fogalmak: *a fások*, *a bőrösök*, *a vasasok*. Ezek helyeket, alkalmakat jelöltek, és csoportosulásokat is. És nem szükségszerűen csak szakszervezeti tagokat, vagy az illető termelési ágban dolgozókat jelölték, hanem az illető helyiségekbe, csoportosulásokba rendszeresen járó személyeket. Ugyan a szakszervezetekhez szorosabban vagy lazábban kapcsolódó fiatalság saját társaságának, az illető iparágban dolgozóknak szervezte meg ezeket a táncalkalmakat, mindenki részt vehetett, aki kifizette a belépődíjat. A fiatalság

pedig nemcsak a foglalkozás szerint verődött kisebb-nagyobb baráti körökbe és szórakozási csapatokba, hanem a személyes kapcsolatok mentén, és a lakhely szerint is. Nagy lehetett az átjárás ezekben a csoportokban, de ez úgy tűnik, hogy nemcsak a munkások esetében volt így, hanem más társadalmi csoportoknál is. A század eleji kolozsvári sokszínű középosztály foglalkozásonként tagolt szerkezetében a szórakozás szempontjából megengedett, esetleg egyenesen elvárt volt az átjárás (Gyarmati 2005: 301–302).

Az átjárások viszont nem jelentették azt, hogy egy személy állandóan váltogatta a szórakozás helyszíneit. Inkább arról van szó, hogy más foglalkozású, de lakhelyéhez közelebb fekvő, vagy barátai, közeli ismerősei által látogatott szakszervezeti klubba járt el rendszeresen szórakozni, és alkalmanként egy-két másik klubot is felkeresett. Megvolt és talán a ma is élő tagok körében még mindig megvan az illető klubnak a presztízse, fontos dolgot jelentett az, ha valaki a fásokhoz vagy a bőrösökhöz vagy valamely másik csoportosuláshoz járt el hétvégenként. Az akkori szórakozási alkalmaknak nem volt akkora palettája, mint manapság, ezért a fiatalabb korosztályok számára a kolozsvári klubok legalább olyan fontos identitáskonstruáló tényezőkké váltak, mint a mai fiatalok számára a különféle zenei vagy egyéb szubkultúrák és fogyasztói szokásrendszerek.

A szórakozási alkalmak az egyén életének egyik dimenzióját jelentették, de főképpen fiatal korban egyik különösen fontos részét. Volt, aki foglalkozás szerint is beleillett a megfelelő klub elnevezésébe, de volt, aki személyes kapcsolatok révén, a baráti kör vagy a lakhely közelsége miatt lett egy adott klub tagja. A tagok számára jelzésértékű volt a klub elnevezése, identifikációs tényező. Maga a klub és az alkalmak strukturálták életüket, jelentéssel ruházták fel a beélt tér egy adott szegmensét, higiéniai és öltözködési normákat írtak elő, közös zenei, táncbeli és egyéb ízlést feltételeztek. Habár a szakszervezet és a klub közé nem tehető egyenlőségjel, megjegyzem, hogy a szakszervezeteknek saját helyiségük, saját sajtóorgánumuk, saját működési szabályzatuk volt, amely bizonyára hatással volt a szórakozási alkalmakra is.

A fások, a bőrösök és a többiek nemcsak hétvégén kerültek kapcsolatba egymással, hanem kisebb csoportokat, baráti köröket alkottak a már említett munkahely, lakhely és személyes kapcsolatok révén. Mindenképpen meghatározó szerepe volt a hétvégi táncalkalmaknak, de a csoportkohéziót más aspektusok is megerősítették. Szubkultúrákat, csoportkultúrákat alkottak, akik egy helyre jártak szórakozni, a csoportjellegét, kulturális közelséget pedig a szakmai közeg is megerősítette. Egyforma vagy hasonló szakmában dolgoztak, tehát közös volt a kulturális háttér, a mindennapok élettapasztalata, a sajátos nyelvezet, viselkedésmód és értékrend. Még akkor is, ha más iparágban dolgozók kerültek a „helyi csapatba”, a közös nevező megvolt, mivel ipari munkásként egyazon világ részét képezték, hasonló gondokkal küszködtek és hasonló céljaik, érdekeltségeik lehettek.

Mindehhez még hozzáadódik a generációs megegyezés és az akkortájt sem elhanyagolható divat. A kutatott jelenség a klubok szabadidős tevékenységéhez kötődik, a rendszeres hétvégi táncalkalmakat foglalja magába, amelyek a fiatalok által kerültek megrendezésre és a fiataloknak szóltak. Nem tévesztendő össze egyéb alkalmi rendezvényekkel, vállalati bálokkal vagy hasonlókkal. Az utóbbiakból is akadt bőven, mivel paternalista

szemléletmódjának és kontrolligényének köszönhetően a vállalat, a párt vagy a szakszervezet szokott táncmultságokat, tematikus ünnepeket rendezni munkásainak, és ekkor minden generáció képviselve lehetett. Különösen a hivatalos ünnepek voltak ilyen alkalmak, elsősorban a szilveszteri multság, amely a hetvenes években is még végkövethető a sajtóban, mintegy közös ünneplés képét mutatva: a kiöltözött munkások a vállalat klubjában, gyűléstermében vagy egyéb tágas helyiségében mint egy boldog család koccintottak a fényképész lencséje előtt.

A megszokott, minden hétvégi táncalkalmak azonban másfajta eseményt jelentettek, ami a mai klubélethez vagy diszkóhoz hasonlítható, egy generációnak a szórakozási alkalmait, hiszen házaskorban már nem volt illő odajárni. Ahogyan a mai különféle ízlésű tükröző klubok megjelölik a fiatalok számára a város terét, ugyanúgy a második világháború utáni két-három évtizedben a fások, bőrösök, vasasok is kiemelt pontokat jelöltek a városban. Nem voltak ekkora ízlésbeli különbségek, sokkal nagyobb lehetett ezért az átjárás is, de a fiatalok számára elkülönültek ezek a pontok és a hozzájuk rendelt események is. Ebben az időszakban már rögzültek a helyszínek, vagyis a közismert, „klasszikus” helyszínek nem változtak. A bőrösök Apur utcai székhelye kissé kintebb helyezkedett el, de közelebb volt a Dermata gyárhoz és a környékén kialakult munkástelephez. A vasasok már közelebb voltak a város központjához, míg a fások valójában a központban várták a fiatalokat, akik számára bizonyára az is élményt jelentett, hogy „bementek” a városba szórakozni. A Karolina tér régi munkáshelyszíneknek számított, már a század elejétől hol a 2., hol a 3. szám alatt működtek vegyes vagy saját szakszervezeti székhelyek, különösen a fásoké, valamint a szakszervezeti sajtó kiadóinak is helyet szorított, a *Famunkás* kiadói hivatalának postacíme a 2. szám alatt szerepelt. A század elején pár évig a Szociáldemokrata Párt székhelye is a 2. szám alatt volt. A főtéri elhelyezkedés azért sem volt megvetendő, mert pár lépésre volt a főtéri, Deák Ferenc utcai korzótól. A cselédpiac is itt volt egy időben, valamint a cselédek korzója sem feküdt messze, a sétatéri sétányok váltak annak helyszínévé.

A munkásifjúság nem volt egyedül a város terében a szórakozás szempontjából sem, a diákoknak külön klubjaik és táncestélyeik voltak, a hóstátiak közismertek voltak rendszeres színházlátogatásukról, báljaikról és minden szombat esti táncalkalmaikról (vö. Pillich 1985: 28). A nagypolgárság és a hozzá kapcsolódó értelmiség a második világháború után már egyre kevesebbet lehetett jelen a város életében, de korábbi báljainak, kultúrtevékenységének hírneve még egy ideig fennmaradt.⁶⁴ A város akkori rohamos ter-

---

⁶⁴ A nagypolgári, arisztokrata hatás a század első felében nyilvánvaló volt még a munkásság szórakozásának, kulturális életének szintjén, ugyanis illendő volt megtanulni táncolni, eljárni a tánciskolába, ahol a tánc mellett a felső társadalmi osztályok mintájára – néhol a sznobizmust súrolva – illeleckéket is kapott az ifjú. A Kőváry-telep vasutascsaládjai így emlékeztek vissza: „Amikor aztán nagyobbak lettünk, akkor vittek a szüleink Jámborhoz, Stadlerhez a tánciskolába. Az volt a fiatalok legnagyobb szórakozása, minden este a táncóra, s aztán a fillér-estélyek. Ez volt egy nagyon kedves szokás, amiben sokan részt vettek a telepről” (Pillich 1985: 44). Jámbor Mihály neve a *Kolozsvári Munkás* és az *Erdélyi Munkás* lapjain is feltűnik, az 1900-as évek elején, mint a táncoktatás helyi tekintélye.

jeszkedése, a munkásság számarányának egyre nagyobb fokú növekedése ellenére az ifjaknak tudomásuk volt a többi társadalmi csoport tevékenységéről, saját maguk aktivitását és kultúráját a többihez viszonyítva fogalmazták meg, az egyre erőszakosabb hivatalos diskurzus ellenére nem tekintették saját kultúrájukat dominánsnak, hanem csak a város egy szeletének, amely mellett sok más is helyet kapott. Sőt, a munkáskultúránál nagyobb presztízzsel bíró csoport- vagy rétegekultúrák képviselték a másik kultúrát, hiszen a munkásság még elég nehéz gondokkal küzdött, lakás, öltözködés és élelmezés tekintetében sem volt könnyű helyzetben, a kulturált szórakozás illemkódexét is „magasabb” színtről kellett importálnia. A biografikus szövegekben a polgárság, az értelmiség, a tulajdonosok rétege pozitív példaként jelent meg, a velük való kapcsolat pedig sikerélményt jelentett, az egyén kiemelkedését az egyszerű munkás mindennapi szerepéből.

Minták és vágyak kereszteződésében a táncalkalmak a sajátos etikett szellemében szerveződtek, az ifjak szépen kiöltözve érkeztek a helyszínre, ahol tánccal, beszélgetéssel, udvarlással mulatták el az időt. A szabályok világosak voltak: kulturált öltözethez kulturált viselkedés dukált, tánctudás, kellemes beszédmód, korlátozott alkoholfogyasztás és a szebbik nem képviselőivel való foglalkozás az udvarlási szabályoknak megfelelően. Ez volt minden esetben az általános és hivatalos diskurzus a táncalkalmakkal kapcsolatban. A további részletezés viszont más aspektusokat is a felszínre hozott, az ifjúság generációs sajátosságainak megnyilvánulásait. Tény, hogy a táncalkalom a szórakozás legfontosabb formája volt, az alkalmi mozizás, színházba járás, kávéház vagy vendéglő látogatása, kurzus, kirándulás mellett sokkal nagyobb presztízzsel bírt. Az öltözet előteremtése, a kötelező zsebpénz felhajtása többé vagy kevésbé súlyos anyagi megterhelést jelentett, amit vállalnia kellett a fiatalnak, ha társaival tartani kívánta a lépést, ha az adott csoport tagja kívánt lenni.

A helyszín milyensége nem volt túl fontos, a klubhelyiséget inkább különös alkalmakkor szervezett bálókra volt szokás feldíszíteni. A rendszeres hétfégi táncalkalmakkor a terem nagysága volt a fontos, egy átlagos gyűlésterem, a közepén táncterrel, a szélén pedig székekkel, ahol a lányok és a gardedámok foglaltak helyet. A gardedám az ötvenes években általánosnak volt mondható, ekkor még az elítelt példájára szokás volt a lányok „örzése”, később azonban a fiatalokat egyre inkább magukra hagyták. A helyiség tehát proxemikailag két részből állt, az aktív központi táncrészlegről (a tettek mezeje) és a pihenésre, beszélgetésre alkalmas perifériális részlegről. Külön helyen, dobogón foglalt helyet a zenekar, amelyet a belépői díjból fizettek a rendezők. Az összegyűlt pénzből futnia kellett az esetleges terembérré, a villany- vagy egyéb költségekre, néha a felügyelői díjra, habár ezt a rendező fiatalok inkább magukra vállalták. Külön helyiségben büfé is üzemelt, ahol a táncban megfáradók kedvükre és lehetőségeik szerint ehettek, ihattak.

Nem volt annyira változó a divat, mint manapság, de meg lehetett határozni a munkásifjúság ízléskultúráját, amely különböző rétegek kultúrájából inspirálódva valami sajátosat hozott létre. Az elegáns öltözet sine qua non-ja volt a táncestélyeknek. A fiúk esetében ez öltönyt jelentett, fehér inget és nyakkendőt, valamint minél ragyogóbb és

csillogóbb cipőket, amire a lányok hamar felfigyeltek. A szebbik nem képviselőinek már a ruhatár nagyobb változatossága tűnt fel, de minden esetben estélyi ruhákról vagy ahhoz hasonló típusú ruhákról volt szó. A kesztyűs kéz csak a háború utáni pár évben volt divat, az esettanulmányban szereplő *Bástya* táncestélyein is többnyire jelen volt, a ruhák pedig elég változatosak voltak, bő és szűk szabásúak egyaránt. Leginkább selyemből és bársonyból készültek, de lenvásznat is lehetett hasznosítani, ha eléggé elegáns formát adott neki a varrónő. Nem voltak nagy különbségek a ruhák színvonalában, de inkább a változatosság volt jellemző, mintsem a sablonosság. A divat sem változott túl gyorsan, így ha „angolosan” szabott ruhái voltak a lányoknak, akkor azok akár egy évtizedig hordhatónak bizonyultak. A változatosságra a lányok érzékenyek voltak, egy-egy barátnői csoport előre megbeszélte, hogy milyen típusú ruhában fog megjelenni, nehogy egyformán öltözzenek, mivel a ruhatárak az anyagi háttér függvényében lehetek gazdagabbak vagy szerényebbek.

A zenei divat sem ismert a jelenlegi állapotokhoz hasonló változatosságot és változékonyságot, általában minden klubban, sőt, akár vendéglőkben, egyéb szolgáltatási egységekben is ugyanazok a tánczenék szóltak. A változékonyság és a minőség a zenekartól függött. Általában cigányzenekarok szolgáltatták a talpalávalót, ami a fiataloknak igazán megfelelt, mert bírták a hosszas zenélést, kevés szünettel. A hegedű, a nagybőgő és a tangóharmonika használata volt leginkább divatban, majd az idők multával más hangszerek is megjelentek a színpadon: a szaxofon, a gitár stb. Nem volt egy adott foratókönyve a lejátszandó zeneszámoknak, csupán azt tartották szem előtt, hogy váltakozzanak a lassú és gyors darabok. A kulturális inspirációknak megfelelően a lassú és a gyors zene a klasszikusabb, hagyományosabb, és az újabb, modernebb, fiatalosabb stílusok váltakozását jelentette. Mindig igény volt a tangóra, a keringőre, a valcerre, de az újabb táncdivatokra, a csácsára, a mambára, a rumbára és a dzsesszre is.

A látható aspektusokon, közös vonásokon, normákon túllépve fontosabbak az attitűdök, a társadalmi viszonyok, az identifikációs reprezentációk. Azok a jelenségek, amelyek csak az értelmezés hozhat elő, és ennek megfelelően nem a valóságban fellelhető tényekként ragadhatók meg, hanem az értelmezési műveletek eredményeként, olyan reprezentációkként, amelyek a tudományos diskurzus narratív szabályainak kell engedelmessé válniuk. A források jellege amúgy sem enged meg más sikeresnek tekinthető utakat. Fiatalok szórakozása más generációk számára lehet erőltetett, érthetetlen, elítélendő, néhanem eszement és veszélyes, de a benne élőknek, az azt gyakorlóknak értéket, azonosulást, az elérendő divatot vagy a megélendő boldogságot jelenti. Egy szórakozási kultúrával való identifikáció pedig adott korosztályok számára a jelen felismerését, megélését képviseli, az egyén identitásának nagyon fontos részét. Az anyagi vagy bármilyen más fajta áldozat, megterhelés megtérül, amint az adott kulturális miliőnek való megfelelésben előjönnek olyan aspektusok, mint a presztízs, a hierarchiában elfoglalt pozitív hely, a társadalmi szerep elérése, és nem utolsósorban az azonosulás sikere. Az azonosulás velejárója a biztonságérzet, a valahová tartozás érzete, a jelentésrögzítés, az élet megélésének a normális medre, azaz a társadalomba való sikeres beilleszkedés állapota.

Csoportidentitás és szubkulturális tőke a munkásklubok esetében

Szubkulturális jellegű szerveződés és csoportidentitás tekintetében a munkásklubok ismét a hivatalos diskurzus és az akkori fiatalok magándiskurzusai között helyezkedtek el. Az előbbi a hatalom, az ideológia előírásainak megfelelő szerepek meglétét, egy homogén társadalmi osztálynak és kultúrának az egyik – ugyancsak homogén – részét mutatta fel, egy közösségnek tekintett munkástársadalom szakmák szerinti csoportosulásainak kisebb léptékű közösségeit, amelyek a munkás közkultúrának egyes elemei köré csoportosulva szub/csoportkultúráknak tekinthetők, csupán az a baj velük, hogy ilyen tekintetben előírások hozták létre őket, és nem funkcionáltak valójában csoportkultúrákként. Az utóbbi a hivatalos verzió mellett szervezkedett, saját kezdeményezésre, sajátos értékek és attitűdök mentén, amelyeknek vajmi kevés köze volt az előírt szerepekhez. A klubok szabályzatai, a sajtóban megjelenő hírek éppen a kettő közötti diszkrepanciát jelezték, amikor folyamatosan párhuzamba állították a megfelelő nevelő jellegű kulturális aktivitást, művelődési életet és a pusztá szórakozást, egyszerű táncolást. A fiatalok mégis az utóbbival azonosultak, számukra a tánc nem volt egyszerű, nem volt vad és nem volt haszontalan, hanem generációjuknak fontos kulturális megnyilvánulása, egy olyan alkalom, amely saját normáik szerint szerveződött, ahol saját értékek koncentráálódtak.

Találkozásaik kulturális elemek sűrűsödési pontjai köré szerveződtek, magaskultúrából átvett – de más társadalmi rétegek kultúrájához hasonló – minták alapján teremtették meg saját csoportkultúrájukat, ezekhez hozzákapcsolták saját jellegzetes elemeiket és igényeiket, így hoztak létre valami sajátosat, az emberi kultúra adott elemeinek a sajátos artikulációját. Természetesen csoportkultúrájuk sok más csoportkultúrával függött össze, nem izolált rendszerként élt, hanem kölcsönös viszonyrendszerben a lokális és tágabb társadalom keretében. A fiatalok élete családi kötelek, munkahelyi viszonyok, szomszédsági viszonyok (erős lokális határok a különböző telepek, negyedek között), baráti kör és még sok más jegyében zajlott, identitásuk is mindennek függvényében alakult és működött. Alkalmi vagy folyamatos szabadidős csoportosulásaik még gazdagabbá tették ezt a viszonyrendszert, és a felnőtté válás és házasság közötti időszaknak egyik meghatározó elemévé váltak. Egy fiatal számára fásnak vagy vasasnak lenni igazából az ifjúsági csoportosulást, a szórakozási formáknak való megfelelést jelentette, amihez hozzákapcsolódott a szakmai képzése és aktivitása, családi előképei ebből a szempontból, baráti viszonyai és a város beélésének teljes heterogén tapasztalata. A fásokkal, vasasokkal vagy bőrösükkal való szabadidős csoportosulás akkor is identifikációs jellegű volt, amikor az illető ifjú nem az adott iparágban dolgozott, de barátai, családi „öröksége” vagy szerelmi kapcsolata folytán egy adott klubba járt szórakozni. Mind az egyéni, mind a csoportos viszonyulások összességéből álltak össze ezek a klubok, ennek megfelelően az egyéni és csoportos identitások is egymáshoz viszonyulva funkcionáltak. Ki több, ki kevesebb szálal kapcsolódott az illető klubhoz, ami igazából összetartotta őket, az a fiatalság megélésének sajátossága.

A csoportnak való megfelelés egyéni stratégiák sorozatát aktivizálta, ezeknek a konfrontációja, valamint a lokális, az életkori, a szülői kultúrának a sajátosságai olyan értékeket fogalmaztak meg, amelyek presztízzsel bírtak a körükben, a szubkulturális tőke elemeivé váltak. A szubkulturális tőke Thornton (1996) állítása szerint a szubkultúra és a magaskultúra között von párhuzamot, hiszen mindkettő esetében megvannak ezek a presztízselemek, legyenek azok fogyasztási javak, társadalmi viszonyok, kapcsolatok, fizikai jellemzők vagy morális attitűdök. Ezek által az egyén egyrészt felmutatja saját hovatartozását, hozzátartozását az adott csoporthoz, a fokozatok szerinti megfelelés pedig ebben a csoportban kijelöli hierarchikus helyét. A presztízselemek halmozása vagy állandó gyakorlása nem jelenti automatikusan az egyén vezető pozícióját a csoport keretében, hanem inkább az adott csoport és kultúra iránti elkötelezettség fokozatát, a megfelelés kinyilvánítását.

Említettem, hogy a munkásklubokkal kapcsolatos általános biografikus diskurzusok a kulturált szórakozást, a kiöltözést, a „szép” táncot emelték ki jellemzőkként. Egy pozitív beszédmód ez, amely a magaskultúra mintáira az etikettnek való megfelelést, egy másik kultúrából való részeseledést forgalmazza, a kilépést a mindennapok munkáskultúrájából. A fiatalok, saját bevallásuk szerint, nagyon szigorú higiéniai, öltözködési és viselkedési szabályoknak engedelmessé jutottak el a legmagasabb szórakozási formákig. De a klubokhoz kapcsolódó további történetek egy másik gyakorlatot is feltárnak, amely a fiatalság – és nemcsak – akár időtlen értékeit hozza a felszínre. Ezekről lesz szó a továbbiakban. Nyilván a biografikus szövegekben is végigvonul egy hivatalos diskurzus és egy populáris diskurzus, az egyéni és csoportos gyakorlatok pedig a kettő közötti dinamikában aktivizálódtak.

Fizikai erő

Egyik ismerősömet kérdeztem a klubok életéről egy hétköznapi beszélgetés közben. Arra a kérdésre, hogy milyen volt ott az élet, a válasz meglepően a következő volt: *mi lett volna, mi lett volna – verekedés*. A meglepetés részemről nyilvánult meg, mivel addigi beszélgetőtársaim beszámolói mindig valami „széppel” kezdődtek, és a bennem kialakult kép eleganciával, méltósággal, egyfajta fennköltséggel volt teljes. Persze, verekedés mindig volt a fiatalság körében, mindig is lesz, különösen a fizikai munkát végzők lehettek és lehetnek nagy mesterei. A táncalkalmak pedig inkább az udvarlással, tánccal, a fiatalok közösségi életével függték össze a szememben. De a gyűjtések újraolvasásakor nyilvánvalóvá vált, hogy szinte sehol nem jelennek meg a szövegekben a klubozások verekedés, összetűzések nélkül. A virtuskodás, a férfiasság bizonyítása mindenhol jelen van, mint a fiatalság életrealitásának, helytállásának tényezője. Természetesen ez a fiúkra volt jellemző, a lányoknak a táncalkalmak az udvarlás, a fiúkkal való ismerkedés, az öltözködési kultúra és a divat helyszíneit és alkalmait jelentették, a generációs szocializáció fontos közegét. De a „hangadók” a fiúk voltak, ők voltak a rendezők, rendfenntartók, a tánc kezdeményezői és így tovább. Ennek következtében a munkásklubok általános reprezentációja erőteljes maskulin jelleget mutatott.

Az összetűzések, okoktól függetlenül, a fizikai erő, a rátermettség bizonyításának területei voltak. A munkásság körében ennek különösen nagy jelentősége, akár kultusza volt. Több irányba is hatott ez, pontosabban több elemből tevődött össze. Egyrészt maga a fizikai erő nélkülözhetetlen kvalitás volt nagyon sok szakmában, az erőnlét egyenlő volt a szakmának való megfeleléssel, a szakmai tudással, a termelőképeséssel. Ez még a fokozódó gépesítés, a technikai fejlesztések során sem vesztett aktualitásából, főleg, hogy a szocialista rendszer propagandája a munkást acélemberként, atlétaként forgalmazta. Bizonyára ennek is megvolt a hatása, de a fiatalság körében az erő mint szakmai kvalitás mellett inkább a fizikai erő mint olyan volt presztízserértékű. Persze, nem volt értéke, ha nem tudta az egyén kihasználni, értékesíteni. A többiek előtt helyt kellett állni, legyőzni a másikat és mindenek előtt bírni a fizikai összetűzéseket. A fiatalok közül sokszor a verekedésben mutatott tudás alapján kerülnek ki a vezető egyéniségek, a kiemelkedő személyek (lásd Willis 2000: 64–65).

Aztán a tánc, a szórakozás, az kérem szépen, érdekes volt. A bőrösöknél, mindig ott gyűltünk össze. Klubok voltak: a fások, a vasasak, a bőrösök. És mesélte az egyik kollégám, aznap nem voltam a táncon a bőrösöknél, de ezt láttam hétfőn, ezt a kicsi kollégámat, hogy az arca el van dagadva.

– *Mi van veled, te Pista? Mi történt, pofára estél?*

– *Nem – azt mondja –, érted, ott ültem a padon, igaz hogy azelőtt egy lányt nem akartam odaadni. Beszélte ő esztelneki hangsúllyal. S akkor, ahogy leültem a padra, nézek széjjel, s há szájon rúgtak.*

Ez olyan volt, mint amikor a székely megy a Hargitára, s hallja hogy „supp”. S megy tovább, s megint hallja hogy „supp”. Megint megyen, megint hallja „supp”. Hát akkor visszanezlek, s akkor látom, hogy engem ütnének. [És hogyan találta meg ezeket a lehetőségeket? Kolozsváriak vitték, az otthoniak?] Ez tulajdonképpen biológiai falkastílus. Az emberek mentek falkába. Aztán hogy ki vitte a másikat, nem lehetett tudni, egyszer csak láttuk, hogy ott vagyunk. S csináljuk a nagy figurákat ottan. A nagyobbak bátrabban, a kisebbek szerényebben. Ott szedtük fel a kicsi csajokat, ahogy szokták mondani, és abból táplálkoztunk, és ott, kérem szépen, legalább egy hétre való mesélni való volt, az információk összegyűltek. (K. Z., férfi, sz. 1932)

A táncalkalmak fontossága nyilvánvaló, a fiatalság számára a hét kiemelkedő pontja volt, amelynek hatása a hét többi részében is megnyilvánult, ha nem másban, akkor az élményekről szóló szövegek forgalmazásában, a narratív rekonstruálás élvezetében. A fizikai konfliktusok a csoportosulások velejáróit képezték, különösen amikor a lokális határok szimbolikus megsértése történt, vagyis egy más körbe tartozó, egy más telepről származó egyén vagy csoport jelent meg a helyszínen. Vagy amikor ugyanannak a leánynak a kegyeért több pretendens is törekedett.

Nyers fizikai erő és szakmai teljesítőképeség mellett egy harmadik forma a verekedni tudás ereje, képessége. Nem volt elég erősnek lenni, hanem megfelelő technikával kel-

lett párosulnia ahhoz, hogy pozitív jellemzője legyen az egyénnek. A verekedni tudás az egyszerű megoldásoktól a hőstettekig mindenféle formában megszövegeződött, az egyén hozzáállása, személyisége és főképpen elbeszélői kvalitásai függvényében. A verekedéssel kapcsolatos értékelések a fiatalok között is történetekben rögzültek, a hírnév és a verekedni tudás egyenlő arányban állt az illetőről szóló narratívákkal. Legnagyobb presztízsnak azok a személyek örvendtek, akikről mások terjesztették a sikeres történeteket, de a mesélők a kutató előtt saját maguk történeteivel igyekeztek hitelesíteni képességeiket, ha lehetséges, akkor kitört kerítések, széttört ablak- és sörösüvegek és egyéb látványos motívumok felsorakoztatásával.

A verekedni tudás és általában a fizikai erőnlét gyakran összefüggésben volt a munkások sportolásával, sportúzésével. A sport a hivatalos hatalmi diskurzusnak is kedves témája volt, a szervezeti élet kísérőjelensége, amely a szakszervezetekhez, vállalatokhoz központi direktívaként is kapcsolódott.

Hát régen nekem a szórakozás a kirándulás volt és a sport. Én annak idején, 40 előtti években itt a Brassainak a tornatermében, ha ösmeri, na én ottan ... volt itt Kolozsváron ... úgy hívták azt a sportegyesületet, hogy K.K.S., a Kolozsvári Kereskedők Sportegyesülete, rövidítése a K.K.S. volt. Na én annak tagja voltam, a kasénak, és ott tornáztunk a Brassaiiban, ott voltunk a teremben, az összes teremsportokat lehetett úzni, de csak, mondom, ilyen szórakozásból, nem versenyszerűen, csak szórakozásból. Én tornáztam, elég ügyesen tornáztam én fiatal koromban, én síztem, én koresolyáztam télen. Na és akkor sokat kirándultunk. (B. I., férfi, sz. 1922)

Fiatal munkások körében a fizikai erő a sikeresség egyik kulcseleme lehetett, ugyanakkor a virtuskodásnak – mint az adott korosztály jellemzőjének – az alapfeltétele. A lányok előtt az illető ifjú státuszának a megerősítését célozta, bízván a kiválasztott személy érdeklődésének a felkeltésében, pozitív befolyásolásában és – ismét – a sikerben.

Alkoholfogyasztás

Egy másik olyan jelenség, amely mind az erőnléttel, mind a virtuskodással, a férfias jelleggel kapcsolatban volt. Ismét a fiatalok hivatalosabb diskurzusa vezette be a témát, arról tudósítva, hogy természetesen létezett büfé a klubokban, ahová illet meginvitálni a táncpartnereket, de a belső szabályzat, az íratlan illemkódex csak mértékletes alkoholfogyasztást engedett meg. Rögtön következett azonban egy „ha” szócskával hozzátoldott eleme a hivatalos diskurzusnak, amely az illem ellen vétők kizárását jelölte meg büntetésként. A habozás nélküli folytatás és a büntetések megléte jelezte, hogy a szabályokat megszegtek. Nem is ritkán, ahogyan a további történetekből kiderült. A büfé jelenlétével adott volt az alkohol bármilyen fajta fogyasztásának a lehetősége. A fiatalok virtuskodása sokszor erősebbnek bizonyult az íratlan szabályoknál. A szülői kultúrától sem idegen al-

koholfogyasztás minden közös esemény velejárója volt. A csoportidentitás és általában a munkásidentitás egyik fontos eleme volt az alkoholhoz való viszony, az alkohol bírása, az alkohollal való bánásmód egyensúlyban tartása, de ennek ellenére, az alkohol nagyobb, akár túlzott mennyiségű fogyasztása bizonyos helyzetek velejárója, kötelező része volt. Ismét egy olyan jelenségről van szó, amely nemcsak a munkáskultúrában, hanem a népi és az elitkultúrában is következetesen jelen volt, habár tény, hogy a munkásság, főképpen a lumpenproletáriátus tette „híressé”, vagyis a szegény munkáscsoportok sztereotípiájaként kanonizálódott.

A mesélői perspektívában az alkoholfogyasztás kérdése általában több rendbéli kerüléssel került elő: habár eleinte a táncalkalmak kulturált velejárójaként jelent meg, későbbi epizódokban már a munkáslét velejárója, korlátlan mennyiségben pedig a „kaland”, az erőpróba, a „vagányság” attribútuma, hogy végül ismét hozzákapcsolódjék a táncalkalmakhoz, ugyanilyen értékszerepben. Nyilvánvaló volt, hogy a szabály ellen vétőknek idővel megkegyelmeztek, és az is, hogy a szabályok egyre jobban meglazultak az évek során, a gardedám eltűnése mellett a szigor enyhülése következett be, valószínűleg a város köz-kultúrájának, a polgári értékrendnek az általános visszaszorulásával egyszerre. A klubok között is volt különbség, például a fások közismerten „lazább” helyszínt képviseltek, ahová a hatvanas évek vége felé akár gumicsizmában is be lehetett menni – ha kifizette az illető a belépői díjat.

Hát mi hát mind a hárman fiatalok voltunk, akkor kerültünk haza a katonaságból, és na, azt mondja a barátom: „Na gyertek – azt mondja – megkaptuk a pénzt az autóért, lemegyünk a Fészekbe – úgy hívták azt, Fészek-bár – lemegyünk a Fészekbe egy vacsorára, s ott elosszuk a pénzt.” Na jó. Hazamentünk mindegyik, megmosakodtunk, átöltöztünk, megyünk a Fészekbe. El is hozta a barátom a pénzt, evvel probléma nem volt, és nekifogtunk ott a csajokkal hóbörögni. És reggelre, ez, ez úgy 5-6 órakor délután mikor lementünk szombaton, és úgy vasárnap reggel fele a 80 000 lejből nem volt 15 lejem, hogy egy fiákert vegyek, hogy vigyen félig részegen. Nem voltam nagyon berúgva, de azért egész éjjel már ... csak megjárta a fejemet, ilyenkor, mint ma is, vesz az ember egy taxit, és az elviszi haza. Hát akkor taxi ... hát az is volt, de inkább fiákerek voltak. Ott az opera előtt sorba, itt a park ... Avram Iancu oldalán, ottan végig fiákerek álltak. Há itt a Casa Armatei, veszek egy fiákert, hogy vigyen haza. Nem volt 15 lejem, hogy hazavitessem magam egy fiákerrel. A 80 000 lejt, azt hárman egy éjszaka elvertük. Na de ez volt a fiatal éveknek egy ... mondjuk egy kiruccanása. (B. I., férfi, sz. 1922)

Alkoholfogyasztás és pénzköltés gyakori összefüggése egy gyakori példában konkretizálódva – így nevezném meg a fenti esetet. Ami egy másik nézőpontból tékozlásnak és felelőtlenységnek tekinthető, az a fiatalság szempontjából kiruccanás, a „vagány” szerepének való megfelelés, szórakozás formáját ölti magára. A mulatozással elköltött hatalmas összegek ugyancsak a példaként tekintett arisztokrata vagy nagypolgári kulturális gyakorlatnak sajátosságát képezték, az alkalomhoz a munkásifjak számára (is) a női társaság

volt a megfelelő. Ez az eset is azt jelzi, hogy a szubkulturális értékek egymással összekapcsolódva jelentkeztek, egyik a másikat előidézve, a kulturális gyakorlatok megélése rendre az egészet aktivizálta.

Lányokhoz való viszonyulás

A lányok számára is a táncalkalmak a legfontosabb szórakozási és szocializációs formát jelentették. A kiöltözés, a divatnak való megfelelés, a szabályok látszatának fenntartása az ők esetükben bizonyára még hangsúlyosabb volt. Szocializációs közegként a kulturált szórakozás a hasonló és hasonló társadalmi-kulturális csoportba tartozó lányokkal való kapcsolattartás mellett sokkal fontosabb lehetőségeket hordozott: annak az ifjúnak a megtalálását, akiből a leány élete párja lehet. Ezzel nem azt szeretném mondani, hogy a lányok szórakozási igényei ne lettek volna legalább olyan erőteljesek, mint a fiúk igényei, hanem azt, hogy a társadalmi szerepeket jobban felvállalták egy ifjúsági csoportkultúra keretében is, és a mulatozás mellett egy olyan diskurzust fogalmaztak meg és alkalmaztak, amely a fiatalnak lenni állapotát a komoly társ keresésével kapcsolta össze, mentesnek mutatkozva a fiúk maskulin virtuskodásával rokon vagánykodásoktól. Persze, ők is tetszeni akartak a fiúknak, bátrak és provokatívak is lehettek, de általában véve nem nyilvánítottak ki olyan csoportra vagy korosztályra jellemző attitűdöket, amelyek a szabályok áthágásával, a kulturális praktikák eltúlzásával, az én erőteljes kivetítésével fejezte volna ki a fiatalság megélését.

Inkább függték a fiúktól, már csak a szervezés, lebonyolítás és az általános csoportszerveződés miatt is, és az általános elvárások, a követendő modellek sem írtak elő mást, mint annak a presztízsét, ha a lánynak komoly partnere van, ami nem zárta ki a népszerűséget, az illető körülrajongását.

Jártam a Leányvárba, jártam a vasúti klubba táncolni, ajaj, minden szombat este mentünk szórakozni, amíg leány voltam. Amikor férjhez mentem, akkor már ültem otthon, nem mentünk, nem olyan volt a férjem, hogy lehetett vele menni. Nem, hamar leitta magát, és kész volt, annyi volt. Egy-kettő ivott, és kész, lefeküdt. Kereste az ágyat, hogy hova tud lefeküdni. Nem volt olyan, szerette a szórakozást. Hamar berúgott. Nem is mentem vele sokat esküvőre, mert hamar berúgott. [...] Há mentünk úgy, amikor dolgoztam, mentünk szórakozni, mentünk sétálni vasárnap délután. Há mikor, akkor szombaton is dolgoztunk, nem mehettünk. A kendőgyárban szombaton, amikor elvégeztük a dolgunkat, lementünk, megfürödtünk, és visszamentünk, és elkezdtünk táncolni. (K. M., nő, sz. 1926)

A lányoknak a pénzköltés és a presztízs összefüggése a ruházat, a frizura minél nívósabb, egyéni és csoportizlésnek megfelelő előállításán és kamatoztatásán volt megragadható. Szerepüknek megfelelően a szépséget, a bájt, az eleganciát testesítették meg, amiért a fiúk

részéről kötelező higiéniai és viselkedési előírások sokaságát hívták életre. A fiúk viszont az aktívabb szerepüket az előírások és az általuk is forgalmazott hivatalos diskurzusnak való megfeleléssel párhuzamosan más szubkulturális értékekkel is kapcsolatba hozták. Vagyis a fiú sok mindent megtett azért, hogy a csoport, a lányok és a külvilág felé tisztes-séges, tiszteletre méltó, akár méltóságos megjelenést mutasson, de ugyanakkor magára is fel akarta hívni a figyelmet. És végül szórakozni akart, ami nem mindig tűnt kompatibilisnek a felmutatott szereppel.

Hát még egy érdekes dolog volt itt Kolozsváron, és általában mindenhol. Például vasárnap a korzón rengeteg ember volt. Nem volt olyan sok rádió, nem volt tévé, viszont az embernek volt egy jobb cipője, egy tarka sálja vagy valamije, azt föltette magára, és akkor két-három barátjával beállt a korzóba, abba a tömeges hullámba, ami ment előre, és szemezett azokkal akik szembe jöttek, nem azokkal, akik hátul voltak. És egy nagyon érdekes dolog volt ez, szombaton és vasárnap, ez minden városban megvolt annak idején. És valahogy szép dolog volt, az ember valahogy kikapcsolódott abból az egyszerű, monoton dologból. Fiatal srácok, akkor hárman voltunk barátok, és rengeteg megjegyzést tudtunk összefabrikálni, hogy tudjunk jó nagyokat röhögni rajta. Persze mindenféle dolgokra vonatkozott ez, de csodálatos szép idők voltak azok. Mikor felhúztam a krepptalpú cipőmet, és mikor volt egy olyan, hogy a recsegős talpú cipőmet, kérem! Ott süket volt a hely, csak az hallatszott, semmi más. Ez volt a divat akkor. [kacag] (K. Z., férfi, sz. 1932)

Nem elhanyagolandó a virtuskodásnak azon oldala, melynek megfelelően a hódításban mesteri szintet ért el az ifjú, sok lányt levett a lábáról, valamint az illetlennek tartott bűnbarlangokat is megjárta. A szerelmi kalandoknak presztízserkéje volt, az ifjú identitásának korspecifikus – és nemcsak – alapvető alakzatát képezte a nőcsábász, a „macho”, vagy legalábbis a nőknél is sikeres fiatalember. A munkásklubokban eltöltött táncestéken is egy kettős viselkedésmódnak volt érvénye, legalábbis a szövegek erre engednek következtetni. Az ifjú lehető legjobb öltözetét vette magára, tisztán, fésülten és borotváltan érkezett, kulturáltan táncolt, udvarolt a lányoknak, a fiúkkal pedig beszélgetett. A büfébe invitálta a neki tetsző leányt, ahol ő is mértéket tartva fogyasztott. Nem lehetett jelen elegendő zsebpénz nélkül, és a lány előtt gavallérnak, pénzét nem sajnáló, de az ételek és italok világában jártas világfiként kellett viselkednie. Emellett viszont az igazi sikertörténetek éppenséggel ettől a viselkedésmódtól való eltérésben gyökereztek, a több lány meghódításában, a pajzán viccelődésben, a verekedésben és más praktikákban. De ekkor sem a szabályok megtörésének az aktusa, ennek a bátorsága képezte a siker döntő részét, hanem a virtuskodásban is megnyilvánuló helytállás, talpraesettség, a sikeres és értelemmel telített szerep felmutatása.

Talpraesettség, élelmesség

Talán az összes eddigi értéket magába foglaló kategória, de mégis indokoltnak tartom külön is tárgyalni, mert több más területen is megnyilvánult, az identitás megélésének számos lehetőségét hordozva magában. Ismét egy olyan jelenségről van szó, amely nemcsak a táncestéken nyilvánult meg, hanem bármikor és bárhol, az ifjú munkásembernek az életrevalóságát, pozitív energiáját, feltalálóképességét, általában a helyességét és helytállását bizonyítva. Jelentette egyrészt az egyéni kvalitásokat (rátermettség, bátorság, fizikai erő, éleslátás stb.), másrészt pedig ezeknek a kvalitásoknak a hasznosítását a társadalmi létben. A talpraesettség nem idegen az osztály- vagy csoporttudattól, a fizikai munkát végző emberek, a szakemberek általánosnak fogalmazott jellemzőitől. A férfiaknál még jobban megnyilvánult, egy olyan képet forgalmazva róluk, amelynek megfelelően egy talpraesett ember nemcsak a szakmájához ért, hanem sok máshoz is, általában a kétkezi munkákhoz és technikai kérdésekhez, valamint jól forog az esze, így mindenhol megél, még a mostoha körülmények között is, mindig azt keresi, hogy hogyan tehetné könnyebbé életét, és hogyan húzhatna megfelelő hasznot valamely helyzetből. Ez a hozzáállás egy egyszerű bérmunkás „karriert” is képes sikerélménnyé tenni, mert a megszokott munkavégzésen kívül más foglalatosságokkal is kiegészíti az egyén életét.

Egyik első nagy megpróbáltatás a katonaság szokott lenni, amely különösen alkalmas a talpraesettség és élelmesség megnyilvánulásának, hasznosításának a nehéz körülmények átvészélése érdekében. Mind az egyéni kvalitások, mind egy megfelelő szakmai tudás jöhet az illető segítségére.

Nekem nagyon jó dolgom volt a katonaságnál, tudniillik mint autószerelő abba az időbe a katonaság ... akkor kezdték gépesíteni a katonaságot, ... én is, én egy 9 gépkocsizó vonatosztálynál szolgáltam, direkt egy ilyen autós ... ez itt volt Szászfenesen különben, és ez ... ezért volt nekem nagyon jó dolgom, mert szakember voltam, és nagy szükség volt. Képzelve el, hogy nekem ... én mint újonc katona, fiatal gyerek, 20 éves voltam, és nekem ilyen továbbszolgáló szakaszvezetők voltak beosztottjaim, tudniillik az autóhoz én értettem, és nekem, rám bízta egy ... a kiképző osztálynak egy karbantartó műhelyét vezettem én. Azt vezettem, és egy raktárnak, ami mint ez a szoba kétszer, egy akkora raktár volt ottan alkatrészekkel és az autókhoz szükséges dolgokkal, akinek a raktárunka volt egy továbbszolgáló szakaszvezető. De az nem adhatott ki a raktárból egy szegyet sem, egy csavart sem az én aláírásom nélkül, mert nekem volt teljesen alárendelve. És abban az időben egy szakember nagy ...nagyon sokra volt értékelve, tudniillik kevés volt belőle. (B. I., férfi, sz. 1922)

Az életrevalóság a nehéz helyzetek mellett mind a szakmai, mind a szórakozási tevékenységek mindennapibb szituációiban is megnyilvánult, a klubokban akár az értékeknek, az elvárásoknak való megfelelésben, akár a sikeres udvarlás művészetében, akár az erőpróbák túlvészélésében. De nem kellett a klubig elmenni, hanem a mindennapi élet apró

történései is életre hívták az egyén adottságait. Egy szokatlan helyzet, egy kisebb akadály, egy gyors döntés szükségessége – mind narratív elemek lesznek egy élettörténet perspektívája szerint rendeződve.

*Hát a közszállitásnak van egy nagyon szép emlékem, mert nem tudom, mert a Hétvezér-
téren laktam eleinte, Kodály Zoltán utca 7 szám alatt, és már nem tudom hányas au-
tóbusz volt, de én azt az autóbust minden áron el akartam érní. Becsukódott az autó-
busz ... az ajtaja rossz volt, és elfért a lábam éppen csak ott az ajtónál. Hát a sofőr mit
csináljon, látta ezt a kamaszt ott csüngení, azt mondta magában, mint hogy elveszítsen
egy kanyarban, inkább megállott, és engem szörnyen lekaptak az utasok ottan. És cso-
dálkoztam, hogy mér kapnak le engem, mikor én csak le akarok ülní. „Há maga nem
gondolkozik uram? Há maga hova teszi a lábát? Há maga mit csinál?” Föl se vettem, és
mentem tovább. A sofőr nem szidott meg, mert elég volt. Hogy mit gondolt rólam, és mit
mormolhatott, az az ő dolga. Tehát volt egy kicsi érdekes Uz Bence-i stílusa a dolognak,
mert én ugye, nem nőttem bele ebbe a forgalomba, de abba belenőttem, hogy inentől
idáig mindig el kell érní időben. Mert ha nem, akkor biztos valami baj lesz. (K. Z., férfi,
sz. 1932)*

Az összes előző elemet magába olvasztva, a talpraesettség egy olyan általános kategóriának felel meg, amely magán a teljes élettörténeten végigvonul, tehát az egyén identitásának egyik legállandóbb formája, egy – ez alkalommal – kép, egy szerep, amely a többi narratív egységet is áthangolja. A biográfia kulcseleme értelmezési helyzetekben, azaz olyankor, amikor a mesélő, saját narratív perspektívája mentén explicit és implicit módon nyilatkozik saját életéről, értelmezi a történeteket, vagy úgy formálja meg a kutató előtt, hogy az értelmezési szándék nyilvánvaló.

Ha összegezve tekintek át a jelen alfejezeten, akkor azt mondhatom, hogy a csoportidentitást a szubkulturális elemek erőteljesen maszkulinizált felvállalása alkotja meg, az ezeknek való megfelelés által az egyén megéli azt, hogy mit jelent fiatalnak lenni, „vágánynak” lenni, megélni az életnek ezt a periódusát úgy, ahogyan a kulturális minták által lehetséges és elvárt – mindez azonban a hivatalos diskurzusnak megfelelő más kulturális minták (kulturáltság, előkelőség, tiszteletreméltóság) leple alatt.

A munkásklubok kulturális miliője, a hozzá kapcsolódó tevékenységek és attitűdök nem álltak izoláltan a nagyvilágban, hanem időben és térben is találunk párhuzamokat. A mai ifjúsági csoportkultúrák mellett, a város többi csoportjainak a szórakozási gyakorlatai mellett a tradicionálisan meghatározott népi kultúra is tartalmaz hasonló jelenségeket. Akárcsak az ipari munkásság vagy a kisiparosság esetében, a parasztság körében is a nemi szerepek hasonló értékeket fogalmaztak meg. A legények esetében ezt azt jelentette, hogy a jelenlétük legyen észrevehető, nyilvánuljon meg a testi erejük, összekapcsolódva a virtuskodással (erőpróba, tánc, verekedés), ugyanakkor a pipázás és cigarettázás, a külső megjelenés és az udvarlás, szeretőtartás is a fejlettségüket, felnőtségüket erősítette meg. A férfiak társadalmi szerepe pedig ötvözte a család eltartásának kötelességét, a családfői

tekintélyt az erővel, a betegség ismeretlen voltával, az eszességgel, alkoholbírással, valóságossággal, egy erős önérvényesítő és kommunikációs képességgel (Jávör 2000: 618–628). Csupán két példa alapján illusztrálom ezt, Pozsony Ferencnek a (szász) legényegyletekről és Keszeg Vilmosnak a már említett májusfaállításról szóló eredményei alapján. A legények szervezkedése folytán olyan csoportosulási alkalmakra kerülhetett sor, amelyeknek a munkásklubok szórakozási tevékenységéhez hasonló forgatókönyvük volt, és ahol hasonló kulturális értékek csomópontjai, sűrűsödési tendenciái nyilvánultak meg. A legényegyletek funkciói közül az egyik legfontosabb feladat a fiatalok szabadidejének és a különböző táncmulatságoknak a megszervezése volt, ahol a lányokkal való foglalkozás, a hozzájuk való viszony hasonló szabályok mentén alakult, és amely végül is a fiatalok szocializációját és társadalmi integrációját szolgálta. A legényegyletek beavatási rítusai pedig a jól ismert elemeket tartalmazták: fizikai erő bizonyítása, tűrőképesség bizonyítása, töménytelen alkoholfogyasztás (Pozsony 2009: 70–82). A májusfaállításkor a fiatalok csoportja akár szubkulturális megnyilvánulásnak is tekinthető aktivitást folytatott, a falu terének és az éjszaka birtokbavételének gesztusával, a nagy mennyiségű alkohol fogyasztásával, a lányok irányába véghezvitt jelzések és ezáltal viszonyulások kinyilvánításával sajátos kulturális – adott életkorhoz fűződő – értékrögzítést és -jelentést mutatott fel (Keszeg V. 2007a). A rend felrúgásával, a lázadás látszatával véghezvitt kulturális kommunikáció tulajdonképpen egy életkor, egy nemi szerep kinyilvánítását, gyakorlását jelentette. A munkásság esetében a táncalkalmak nem igazán lázadást jelentettek, hanem más kulturális minták felvételét és megélését, ezek által egy kilépési gyakorlatot, amely az identitásra határozott hatással volt. Az öltözködési, higiéniai előírások, a tánc etikettje, a szocializálás szabályai által, de ezekkel párhuzamosan a virtuskodás, az erőpróbák és egyéb szubkulturális viselkedések által az egyén a korosztályának megfelelő élet teljes megélését érezkelhette. De mindez nem volt független többi társadalmi és kulturális viszonyaitól, identitásának más megnyilvánulási formáitól. Az akkori városi lét egyik szegmense a generációs és foglalkozási sajátosságok alapján jelölte meg a város terét, kiemelve a neki fontos helyszíneket, a hozzárendelt praxisokkal egyetemben.

Esettanulmány – szakértelem és szórakozás egy személy biográfiájában

A fentebb bemutatott jelenségeket és jellemzőket egy konkrét példán szeretném részletesebben elemezni, mégpedig egy olyan személy élettörténete alapján, aki jól ismerte a nagyobb klubokat és a kisebb szórakozási helyszíneket egyaránt. Mégsem ezekkel azonosult elsősorban, hanem egy pár évig működő szórakozási helyszínnel, a *Bástyával*. Ezáltal tovább szélesítette a kolozsvári munkásklubokkal, pontosabban a szórakozási, a táncalkalmakkal kapcsolatos képet, és megerősítette ezeknek az alkalmaknak a fontosságát az identitás szempontjából, mind a generációs csoportosulások szintjén, mind a teljes

biográfia szintjén. A következőkben beszélgetőtársam életútját rekonstruálom, a szövegben megkonstruált identitást/identitásokat emelem ki, különösen figyelve arra, hogy milyen szerepük volt a munkáskluboknak, -közösségeknek az identitásépítő folyamatban. Majd pedig az élettörténetet eszközként használok fel a klubok, szórakozási alkalmak további etnográfiai leírására, bemutatására.

T. Gy. életútja

Beszélgetőtársam T. Gy. nyugdíjas férfi volt, egy olyan személy, aki nemcsak behatóan ismerte a kolozsvári munkásklubokat, hanem szívesen is beszélt róluk és bármilyen más többé vagy kevésbé személyes témáról⁶⁵. T. Gy. 1929-ben született a kolozsvári Bulgária-telepen, egy olyan munkáscsaládban, amely egy földész, hóstáti városrészben telepedett le. Édesanyja kolozsvári születésű volt, a környéken, azaz a Lupsa-telepi Krizbai (Mărășești) utcában született, míg édesapja györgyfalvi származású (családi szóhasználatban: bitangfalvi). Mindkét szülő nyugdíjazásig munkásként dolgozott a kolozsvári dohánygyárban. Hat gyermekük született, négy fiú és két lány, akik közül ma négyen vannak életben. Az anyai nagyapa kakastollas lovas csendőrkapitány volt, aki nagy tekintélynek örvendett a család és a szomszédság körében.

T. Gy. a Bulgária-telepen töltötte gyermekkorát, nyaranta viszont a szomszédos Telekfarkára járt ki földműves ismerősökhöz, akiknek egy vele egyidős fiuk volt. A két gyermek együtt csatangolt, együtt őrizte a teheneket. Ideje nagy részét viszont mégis a Bulgária-telepen töltötte, a család anyagi helyzete miatt eléggé nehéz körülmények között.

1945-ben édesapja inasnak adta egy Bordi nevezetű kisiparos mellé, ahol nemcsak egyetlen szakmát vagy egyetlen munkafázis kifogástalan elvégzését tanulta meg, hanem szinte mindent, ami a gépiparban hasznára lehetett. Nem volt könnyű az inasélet, fizetést, ruhát és kosztot nem kapott, csupán a betegsegélyzőt fizette utána a mester, de ez volt – kijelentése szerint – a megszokott abban az időben. A műhelyi munka mellett kötelező módon inasiskolába is járt, három nap egy héten, köztük vasárnap is.

1948-ban szabadult ki mestere keze alól, és ekkor alkalmazták az *Unirea* nehézgépgyárban. Mivel jó munkásnak bizonyult, próbamunka után máris kettes kategóriával vették föl, nem úgy, mint általában az újoncokat. Hamar kitűnt kollégái közül, már az első években brigádot szervezett, pontosabban a fémfeldolgozó részlegen megalapította az 5. számú brigádot, esztergályosok és marósok részvételével. Ő, mint brigádvezető, a május elsejei felvonulásokon elől vitte a szakszervezeti zászlót.

Korán ismerkedett meg a kolozsvári munkásklubok világával, szinte az összes klubot végigjárta, ismeretséget kötött a helybéli nehézfiúkkal, barátai számára ő is *vagánynak*

⁶⁵ Ez úton is köszönöm Pozsony Ferencnek, hogy felhívta a figyelmemet T. Gy.-re, és lehetővé tette a beszélgetések lezajlását, vételezését, ugyanakkor köszönöm rendszeres szakmai segítségét is.

számított, akivel nem volt jó kikezdeni. Habár több helyre is eljárt, egyetlen helyiségnek lett a törzsvendége: a *Bástya* mulatónak, ahova csak munkások, kisiparosok jártak.

Közben sportolni is szeretett volna, és mivel semmilyen labdajátékot vagy hasonló sportot nem kedvelt igazán, bokszolni kezdett a *Herbák* csapatában. Ezért amikor 1950-ben behívták katonának, választás elé állították: sportolni szeretne, vagy katona lenni? Annak ellenére, hogy jó bokszoló volt, majd később edző is, a katonasorsot preferálta. Bukarestbe került három évre, ahol ugyancsak kitűnt sorstársai közül. Egy idő után már nem sorkatonaként teljesített szolgálatot, hanem a műhelybe került, ahol ugyancsak megtalálta magát. Még plusz keresetért is juttatta önmagát és társait, mivel a városból hoztak hozzájuk gépkocsikat javításra.

Képességei miatt leszerelés után felkérték, hogy maradjon a hadseregnél. Beleegyezett, de csak civilként, mert nem szerette a parancsolgatást, a szigorú szabályokat. Másfél évig dolgozott a hadsereg garázsában, és ezalatt nemcsak a bukaresti életet ismerte meg, hanem a fővárosi tánchelyiségeket, szórakozási alkalmakat is. Másfél év után elkapta egy erős honvágy, ezért munkakönyvét otthagya hazaszökött. Minisztériumi gépkocsit küldtek utána, bútorozott lakást ígértek, de mégis itthon maradt – szülei öröme.

1956-ban megházasodott, felesége ugyancsak munkás, a *Herbák* cipőgyár alkalmazottja volt. Kettejük találkozása a Bulgária-telepi klubban, a fiatalok által *Késdobálónak* nevezett helyiségben történt meg. Feleségét a szülői házhoz hozta, de a népes család miatt igen szűkös körülmények között éltek le pár esztendő.

T. Gy. a pártgarázsba ment dolgozni, és ennek eredményeképpen a törvényszék épületével szemben egy kamrát engedtek át neki, amiből egy szuterén lakást alakított. Nem maradt sokáig a pártgarázsban, hanem visszatért az *Unirea* gyárba. Ez sem bizonyult egy végleges állomásnak, mert sőgora elcsalta a havasnagyfalui (Mărișel) építőtelepre, a víz-erőmű kiépítéséhez. Itt nemcsak esztergályos volt, hanem a munkások gyerekeit oktatta különböző munkafolyamatokra.

Három év után ez a munka is véget ért, és akkor egy bizonyos *ILIC* (Intreprinderea Locală Industrială Cluj) nevű vállalathoz került. Közben megszületett kislánya, és ezért is lakhelyet változtatott, a Farkas utcába költözött családjával együtt. Hosszú ideig itt sem maradtak, mert megkapta jelenlegi lakását, a Dónáth-negyedben, az Eremia Grigorescu úton. Visszatért az *Unirea* vállalathoz dolgozni, melynek egy új szekciója nyílt, a köszörűgépeket gyártó *FMR* (Fabrica de Mașini de Rectificat). Közben pedig a műszaki egyetemen is dolgozott egy olyan munkacsoportban, amely újításokkal, kísérletezésekkel foglalkozott. A köszörűgyárban a túlhajszolt munkatempó miatt egészsége kissé megromlott, váltani kényszerült, így kinevezték minőségi ellenőrnek.

1990 óta nyugdíjas. Egyetlen leánya is munkás pályára lépett, férjhez ment, és egy leányunokával ajándékozta meg T. Gy.-t is. A vej is jó szakember, köszörűs, aki nem rendelkezett stabil állással addig, amíg az após be nem ajánlotta az *Unirea* vállalat vezetésének.

T. Gy. életében és élettörténetében a munka, a szakma, a szaktudás fogalmai kerültek központi szerepbe, fiatal korában pedig emellett a szórakozási alkalmaknak volt rendkí-

vüli jelentőségük. Környezetében például jelen volt a nyomtatott betű, de ő maga nem igazán olvasott. Tudomása volt az *Utunk*ről, az *Iffjúmunkás*ról, a *Munkásélet*ről, a *Dolgozó Nőről* és néhány napilapról. A munkáslapokba – amelyeket nagyrészt ingyen kaptott a szakszervezettől vagy a vállalattól – is csupán akkor lapozott bele, amikor az ő brigádjának a fotóját publikálták, vagy amikor ő maga jelent meg élmunkásként a lapok hasábjain. Manapság is inkább a séta, a tévézés jellemző rá, valamint nagy hobbija, a horgászat.

Munkásidentitás és szubkulturális értékek

Első pillantásra nyilvánvaló egy nagyon erős munkás/szakember/ezermester identitás felmutatása. Ha végigolvasom a lejegyzett beszélgetéseket, kiderül, hogy sokkal inkább a kítűnő mesterember karrierjéről és fiatalkori szórakozásairól szólnak, mintsem egy életút teljes bemutatásáról. Ritkán figyelhető meg valamiféle kronologikus sorrend, sokkal inkább kisebb történetek, kerek „sztorik” láncolata a szöveg. A családi életéről is inkább akkor volt szó, amikor a gyűjtő rákérdezett. És ez nemcsak annak tulajdonítható, hogy T. Gy. tisztában volt azzal, hogy a kutatónak mi a maga „témája”, hanem egy idegennek a saját maga életrevalóságát bizonyító ezermester, élmunkás identitását mutatta fel, fogalmazta meg. A jó szakember mellett pedig mindig is egy *zsidó* volt, egy *vártea*s – ahogy ő maga fogalmazott. Más szóval egy talpraesett, élelmes figura. Olyan ember, aki mindig jó munkát végzett, és akin nem lehetett profitálni, hanem sokkal inkább ő profitált minden egyes szituációból.

Éltrevaló természete és vezetői aspirációi már fiatal korában megmutatkoztak. Házassága előtt egy *vagány* volt, egy erős, verekedős, jó táncos és nőismerő, aki a munkásklubokat mind végigjárta, és ismerte a vendéglőket, kocsmákat, italméréseket. Házassága után ő lett a szakember, aki bármilyen lehetetlen feladatot el tudott végezni, és aki mindig *vártea*lt valamit, hogy sorsa jobbra forduljon, vagy egyszerűen csak minden lehetséges előnyt és nyereséget kisajtoljon egy felbukkanó szituációból.

A fizikai erő fontossága a jelen biográfia alapjainál is jelen van. T. Gy.-vel való találkozásom hatásosra sikerült, hiszen néhány bemutatkozó szó után beszélgetőtársam a régi kolozsvári piacról kezdett mesélni, majd rögtön önmagáról – hiszen tudta, hogy a munkáskultúra érdekli –, és a következő történettel nyitotta a sort.

Volt úgy, hogy nem mentem tréningre, s akkor, mit tudom én, közbe jött egy csomó minden, kellett menjek moziba, vagy erre-arra, tekeregni, minden, s aztán valahogy úgy hiányzott, s akkor jöttem a Petru Grozán lefelé, s láttam valami magas embert, hiába voltam olyan kicsi ember, mentem, és így meglöktem. Azt mondja:

– *Ce-i, mă? Ce-i, mă?* [Mi van, te?]

– *Na, hai încoace!* [Na, gyere csak ide!]

Bevittem a kapu alá, mikor bevittem, én már ütöttem, kipp-kopp, elszaladt. Akkor kiabált:

– *Ajutor!* [Segítség!]

Akkor nem úgy volt, mint most, annyi rendőr volt, jobbra-balra, civilek is megfogtak, hogy mi van. S jött a rendőr:

– *Na mi van?*

Vigyen be a rendőrségre. Akkor bevittek, s jelentette, hogy né, ez az ember verekedtek, s akkor azt mondja Pali bácsi, magyar ember volt a komisszár:

– *Te ki vagy?*

Mondom:

– *T. Gy., há tetszik ismerni, édesapám a dohánygyárban bádogos volt.*

– *Éj, az anyád tekergőjét, hát apád egy rendes, becsületes ember volt, hát te ilyen vagy?*

– *Há, Pali bácsi, nem mentem tréningre, s aztán...*

– *Na, nu-i nimic, a pasas román volt, trage-i o palmă.* [Na, semmi baj. Húzz le neki egy pofot.]

– *Nu, o să-mi dea înapoi.* [Nem, mert visszaadja.]

– *Dă-i o palmă.* [Pofozd meg.]

– *Nu.* [Nem.]

– *Dă tu o palmă.* [Adj te neki egy pofot.]

Na, én odasepertem. Na, azt mondja:

– *Stai, că dau eu la amândouă.* [Várjatok csak, adok én mind a kettőtöknek.]

Kaptam tőle is egy pofont, és az is kapott. Azt mondja:

– *Na, plecați!* [Na, menjetek innen!]

– *Menjen ki ő, mert megfog, nem merek.*

Aztán kijöttem, s aztán úgy nézett a tag, látta, hogy messzi vagyok, akkor elindult.

Volt olyan figura, hogy intett, aztán szaladt, ahogy tudott, visszaszaladt a rendőrségre, că vine după mine. Há ezek olyan fiatalemberi kalandok.

Verekedős természet, provokáció, erőfitogtatás és hatalmas magabiztosság tűnik ki a fenti történetből. Ugyanakkor az is sokatmondó, hogy egy idegen előtt T. Gy. ezzel a történettel „mutatkozott be”. A továbbiakban kiderült, hogy már inas korában vezető funkcióra tett szert az iskolában, többnyire kapcsolatok révén, ami végül pénzkeresési lehetőséget is jelentett.

Akkor itt is volt egy figura. Az én utcámban lakott Szász Karcsi bácsi, s hívott a Csúzdába. A Csúzda az volt egy kieső rész az állomáson, ahol most az első vágány van. Ott rakták le a fát. Mert akkor vagonszámra hozták a fát, s azt le kellett rakni. Akkor voltak fuvarosok, hóstátiak, akin elhordták. Na most, ez a Szász Karcsi bácsi a mi utcánkban lakott. És mindig bedobott egy papírt a izébe, a postaládába. Én néztem. S írta, hogy Gy., van két vagon fa, van három vagon fa. És akkor ő tudta, hogy mikor vagyunk ottan. S akkor mentem bé, mikor még nem is jött a tanár.

– *Fiúk, van öt vagon fa. Kell nekem tíz ember, kell öt ember!*

S akkor elmentünk. S aki maradt, jött a tanár:

– *Há hol vannak a fiúk?*

– *Há elmentek a Csúzdába, rakjanak le fát.*

S akkor tudták a tanárok, nem volt mit csinálni. Volt mikor megbüntettek, volt mikor nem. Akkor elosztottuk azt a pénzt, mindegyiknek hogy legyen zsebpénze. Karcsi bácsi azt mondta, mer én voltam a főnök:

– *Gy., hányan vagytok?*

– *Tízen.*

Na, kiszámította, hogy kilenc embernek jön ennyi, s nekem még egy porcióval több, mert én voltam a főnök. Na akkor volt ott egy figura. Volt ott rögtön egy hosszú vendéglő a járványkórházzal szembe. Most lakás van ott. A Karola-féle vendéglő. Ott voltak a kurvák, ilyen kicsi szobákban. Akkor volt olyan fiú, aki elment oda, és megsepert egy nőt, kettőt, volt olyan, aki elment oda, s megivott egy pohár bort, kettőt. Én nem mentem egyikkel se, me én elmentem, végeztem a dolgomat. Me én a nővel megjártam, amikor inas voltam.

Már inas korban – bizonyára a szülői kultúra miatt – jelen volt a fiúk életében a pénzköltés élvezetes gyakorlata, ami annál jelentőségtejtjesebb aktus volt, mivel a háború utáni évek nehézségei, általában a munkásélet nehéz volta nem kényeztette el őket. Bizonyára lett volna mire költeni a pénzt, mint ahogy lett is mire, az akkori munkásmilíó kulturális modelljeinek fényében: alkoholra és nőkre. T. Gy. utolsó megjegyzése komikummal telítve – hiszen ekkor is még csak inas volt – utalt korábbi tapasztalataira, ami az általa forgalmazott talpraesett ifjú szerepének nagyon is megfelelt.

Élete következő nagy jelentőségű szakaszában, a katonaság alatt ugyancsak kitűnt társai közül, különösen amikor a műhelybe került autószerelőként. Átvette a műhely irányítását, klienseket és extra jövedelmet szerzett mindnyájuknak, és ebből a jövedelemből külön konyhát tartottak fenn – ugyancsak az ő kezdeményezésére –, ahova az ezredparancsnok is szívesen eljárt. Katonaság után is ott marasztalták, de ekkor már más hadtestnél, ahol első lépésben próbára tették tudását. Élettörténetében az ilyen sikeres szakmai epizódok az igazán kidolgozottak – a fiatalkori virtuskodások és táncalkalmak mellett –, mintegy kiemelve megdönthetetlen szakemberi identitását.

Menjen, – azt mondja [a mérnök] –, csináljon egy próbamunkát. Mert fel kell vegyük. Ne haragudjon, akármilyen jó melós, de ezt meg kell csinálni, mert ez a törvény.

S felhív, s kit hív fel? Berkovicsot, egy zsidó fiút, aki ott volt sofőr. Azt mondja neki:

– *Berkovics elvtárs, vigye le ezt az embert, és adjanak neki egy próbamunkát. Mondja meg Ispas-nak, a mérnöknek, hogy adjon.*

Na, mihez értek? Azt mondtam, hogy amihez akar: esztergályos, marós, gyalus, hegesztő, autószerelő, mechanikus. Azt mondja:

– *Nekünk kéne egy jó marós.*

– *Marós. Adjon munkát!*

*Kihúz egy fiókot, millió fogaskerék. De ne, ilyen kicsi fogaskerék, spirál, nem akár-
milyen szimpla. Egy ilyen halom fogaskerék. Há mondom:*

– Mi van ezzel? Vizsgamunka?

*– Igen biza – azt mondja –, az egész Bukarestet végigjárta – azt mondja –, és senki-
nek se sikerült. De te, Gy., te meg tudod csinálni, mer te vagány vagy!*

Mondom:

– Na lássuk. Adjatok egy oridzsinált [eredetit].

*Há egy Studebakernek, egy amerikai kocsinak volt a kilométerórából az a fogaske-
reke, amelyik mérte a sebességet. Ideadja, megszámolom, van 15 fog, kérek egy fokmé-
rőt, megmérem, minden, beállítom a szöget, veszem oda a kést, ami kell. Adnak egyet
leesztergálva. Beállítom az osztófejet, bemegyek, visszaengedem, marom, így-úgy. A
negyediket, az ötödiket.*

– Te – mondja Berkovics – vajon jó lesz?

Mondom:

– Ne törődjél te!

*Mikor megvan, leveszem, lereszelem, minden. Mondom, tessék, próbálják ki. Meg-
számolja, minden, fut fel a mérnökhöz.*

*– Mérnök elutárs – azt mondja –, nézzen ide! Gyönyörű – azt mondja –, sőt, meg-
próbáltam.*

*Na, az nem volt elég! Beszerelték a kocsi! Ugyanaz a típusú kocsni ment elől s ez
utána. S a rádióba: hetven – hetven. Nyolcvan – nyolcvan. kilencven– kilencven. Azt
mondja:*

– Száz! Na, gyere menjünk vissza, elég.

Visszajöttünk, s azt mondja:

–Kérem, száz százalék!

Szakemberi adottságai elsősorban kritikus, úgymond vizsgahelyzetekben tűntek ki, mert többféle szakmához értett, és bármelyikben úgy meg tudta állni a helyét, hogy extrémnek, különösnek tűnő követelményeknek is meg tudott felelni minden nagyobb erőfeszítés nélkül. Mert nemcsak a munkafázisokat volt képes tökéletesen elvégezni, hanem ismert minden trükköt, rejtett technikát, amivel különleges kéréseknek is eleget tudott tenni. Beszédében gyakran használt olyan formulákat, mint például: *eztet nagyon sokan nem tudják a mai iparosok közül vagy eztet ma nem ismeri senki*. Egy-egy különös történetet általában a *volt aztán egy másik figura* kijelentéssel indított, és a *figura* állandóan visszatérő kifejezése arra utalt, hogy ismét egy olyan esetről fogok hallani, amelyben kiemelkedően helyt tudott állni, mert ismerte a belső titkokat – mind a szakmai életben, mind az utcai, bandázó közösségi létben. Az általa megrajzolt munkáskép a tökéletes munkaerő mintája, aki előtt nincs akadály, de akinek az ezért kijáró tisztelet és hírnév is magától értetődik. Ezzel azonosul, tulajdonképpen a teljes élettörténete erről az identitástípusról szóló kijelentés. A szakirodalomban ismerős képről van szó, a szövegek elemzésekor állandóan Paul Willis könyve elevenítődött fel bennem, állandó párhuzamok tűntek fel. Willis is a munkásosztály/mun-

kásréteg olyan jellemzőit tárta fel, mint a szexizmus, a macho jelleg, azonkívül pedig maga a munkásöntudat is a kemény munka elvégzésének képességére épített, amit más, tanultabb ember nem tudott volna megtenni, amiért elismerés járt, mi több, a munkásnak az tetszett igazán, amikor feljebbvalói vagy mások előtt dolgozhatott, mutathatta meg szaktudását. És a feljebbvalókkal szemben is egészen nyitott módon viselkedhetett, a köszönést is csak úgy „odadobhatta”, mert tudta, hogy az ő munkáját a vezetőség nem tudta volna elvégezni, neki ezért ott külön jogai voltak, úgy érezhette, ő maga uralja a munkafolyamatot, ő szabja meg a teljesítmény méreteit és így tovább (lásd Willis 2000: 89).

T. Gy. – szaktudása miatt – ugyancsak feljebbvalói kedvence lett, mindenki vele akart dolgozni, és amit ő megcsinált, az volt a mérce a munkaközösség részére. Különös követelmények esetében sem riadt vissza.

– Gy. drága, úgy akarom ezt a négy dugattyút, jegyezze meg, mert nem egyformák a furatok, de ráteszi ide, benyúlok a zsebembe, kiveszem a cigarettát, és rágyújtok egy szivarra, és hallom, hogy: platt, leért a dugattyú a fenekére.

– Jankó bácsi, úgy csinálom!

De azután ő kezelte, tette lúgos vízbe, szódába, hamuba. Régen úgy volt. S kellett főzni egy órát, kettőt. S azzal úgy volt, hogy a szemcsék kitágultak, minden, ott több változás nem volt. Ez is egy... sok szakember nem tudja ezt a technikát. Hát nem volt könnyű ez az esztergályos munka. Jött ez a Nagy Jenő, kérdi:

– Mit csinálsz, játszol?

Mondom:

– Nem. Dolgozom!

Olyan vékony fogást vettem, mint a hajszál. S olyan gödrök, kicsi izék jöttek le a dugattyún. Na, s minden megpróbáltam. Rátettem, kiveszem a cigarettát: jó! Megpróbáltam az egészet. Azt mondja egy kollegám, Kolumbán – egy falusi fiú, de nagyon jó esztergályos, ügyes –, azt mondja:

– Te Gy., gondolod, hogy az öreg viccelt?

– Ha viccelt, ha nem, én úgy csináltam meg, aztán...

Kacagott. Ő ment oda.

– Gyere, Jankó bácsi – azt mondja –, me színészkedett az esztergályos.

Azt mondja:

– Mit?

– Há úgy, mint maga. Szivart gyújtott, nem tudom mi...

– Nana – azt mondja.

Na jött:

– Gy., megvan?

– Meg.

Megint megtörölte az egészet, elvette az első dugattyút, rátette szépen egyenesen, hagyta egy kicsit menjen, mert ha nem pászítod be, félrekap, megakad, nem megy. Be-nyúl, kivieszi a cigarettát, meggyújtja. Megölel az öreg, megcsókol. Mondom:

– Jankó bácsi!

– Elég! Gyere velem!

Mi az ördög? Elvisz az igazgatóhoz, az mondja:

– Igazgató úr, ezt a fiút hagyjad nekem! Amíg én itt vagyok ennél a vállalatnál, ez az én esztergályosom. Ha nem, megyek el!

– Jankó bácsi, mi van?

– Ezt a gyermeket hagyja nekem!

Az ilyen sikerélmények nem tesznek mást, mint tovább építik a talpraesett szakember, a különleges személyiség identitásformáját, hozzájárulva ennek az identitásalakzatnak az állandósulásához, rögzüléséhez. A szakember és életrevaló férfiember identitásához nemcsak a sikerek, a képességek, a képességek elismerése és tisztelete tartoztak hozzá, hanem egy másik nagyon fontos elem, a már említett vezetői szerepkör, vagyis egy nagyfokú szabadság, autonómia a vezetőség részéről. Már említettem, hogy nagyon korán egy brigádot alapított a fémfeldolgozó részlegen. Egy másik eset is történt, amely az önállóságot biztosította.

Vettem magam mellé két fiatalembert, akit állandóan kefélték, piszkáltak. Egyik hogy nagy volt a haja. Volt egy igazgató – meghalt szegény –, nem bírta a nagyhajú pasasokat. Ennek ilyen nagy haja volt, minden. A másik pedig az mind késett, mert közel lakott a gyárhoz. És ki akarták dobni őket. Mondom a dirinek, hogy adja ide azt a két embert, s azért vállalom még egy gépet, finalizálni kellett. Egy köszörűgépet. Rendben van. De ne szóljanak bele, ne foglalkozzanak. Én vállalom, hogy jó lesz. Mondom nekik:

– Akartok velem dolgozni? El tudom intézni, hogy te akkor iszod a kávé, amikor kedved van. S akkor szivarozol, mikor én mondom. Jöhet az igazgató, jöhet akárki, nem számít! De nekem is vannak pretencióim.

– Na.

Mondom:

– Te nem késel. Bejössz... tíz perccel hamarabb legyél itt. És te elmész most és megnyiratkozol.

– Há Gy. bácsi...

– Öcsi!

Jól van, elment, megnyiratkozott, s másnap mikor jön be a diri [nézelődik], azt mondja:

– T., van egy új melósod?

– Nem, a régi.

– Há hogy? Emeld fel a fejedet, te szaros!

Felemeli, há, megölelte, azt mondja:

– Na ugye, lehet így is!

Na jól van, de én mondom:

– De itt én vagyok a főnök, itt nincs semmi piszkálás!

– Rendben van!

S azt mondja:

– S a másikkal mi van?

Mondom:

– Jöjjön, nézze meg. Tíz perccel hamarabb bent van, s főzi a kávékat vagy szivarozik.

– Nem hiszem!

Bejött a diri reggel korán. S jön. Bereának hívták.

– Na, cum e [milyen]?

– Gy. bácsi – azt mondja – úgy rúg a seggembe, hogy repülök!

Dolgoztam vele... kár, hogy nem tudtam, előkészítettem volna. Még egy figura, van nekem egy diplomám, amit adott a vezetőség. Elég az hozzá, hogy úgy dolgoztunk, hogy mind exportgépeket csináltunk. Akkor volt egy Balogh Tibi nevű kollégám, az is kisiparban tanult. S csinált egy gépet, az istennek se tudta átadni. Nem tartotta a paramétert, húzódott el úgy. S azt mondja, elment a párthoz, a szakszervezethez, minden, hogy klászálják [kiselejtezzék]. Hát akkor százvalamennyi... ezer... sokba került egy olyan gépnek a izéje. S én szégyelltem. Megyek a dirihez, s mondom:

– Én szégyellem magam!

– Mér?

– Én is kisiparból szabadultam, és én nem tudom megengedem magamnak!

– Mit?

– Uram, adják nekem ezt a gépet, s én megcsinálom exportra.

– Nem létezik!

– Ej – mondom a fiúknak –, elvállaljuk? Lepuoljuk az egészet s újból csináljuk az egészet, de úgy, ahogy én mondom!

– Gy. bácsi, megcsináljuk.

S elvállaltuk. Jött a nagy párttitkár, telefonáltak Bukarestbe, hogy egyelőre nem klászálják. Mert kellett jelenteni, nagy összeg volt. Mert valaki vállalta. Mondom:

– Te, bejövünk délután, hogy ne lássa senki.

Az volt az egész ügy a gépnek, hogy... itt van a gép. Egy, kettő, három, négy. [mutatja a négy sarkot] Ez a sarka mind mínuszba volt, mind ment lejjebb. Akárhogy kínoztad zéróra, másnap húzódott az anyag, ment le. Mondom:

– Álljatok csak ide, gyertek, megcsináljuk!

Hogy ne lássa senki, benn maradtunk délután, s vettem pockokat: vasat. Ide, ide s ide. Megemeltem a három felit, s ide tettem majdnem még egy olyan vastagságút. S akkor mit csináltunk? Ilyen rángával, ilyen hosszú vasakkal megemeltük, s lejtettük. Megemeltük, lejtettük. S akkor úgy. Mi történt? Amit sokan nem tudnak: minden anyagnak vannak szemcséi, s pláne az öntvény, az enged. S megtörték azok a szemcsék, minden. S aztán úgy maradt. Mintha meg lett volna öregítve, mert máskülönben minden öntvényünket vitték a CUG-hoz, és betették a forró kemencébe, hogy álljon három-négy napot, hogy fixálódjanak azok a szemcsék az öntvényben. Itt úgy látszik, hogy nem tartották, amennyit kellett, s ez a része kint maradt a kemencéből, és úgy maradt.

S akkor az mind dolgozott. S én akkor megtörtem azt a részt, minden. S akkor egyforma volt a négy sarok. S retusáltuk, felöltöztettük, minden. S hívtam a főnökömet, az is meghalt szegény, kajántói mérnök volt.

– *Haideți să vedeți mașina. [Jöjjenek, lássák a gépet.]*

Jött, ő maga verifikálta: zéró. Ki volt írva: export. S akkor jött a diri s a párttitkár, s aláírva csináltak nekem egy diplomát, s kítették a gépre: mașina fantastică, o ieșit echipa lui T.-escu [fantasztikus gép, győztes a T. csapata] – mert aztán elneveztek T.-escunak, de majd ezt is elmondom, hogy volt –, hogy megy exportra. Kaptunk egy-egy prémiumot, dicséretet. El van téve az a diploma, megőriztem. Ekkora nagy gépelt papír, pecsét, minden.

Az öntudatot erősítik azon munkák sikeres elvégzése, amelyek nagy felelősséget igényelnek, és nem utolsósorban kifogástalan szaktudást. A fenti fantomgép csupán egy volt a sorban. T. Gy.-nek más nagyon fontos munkái is részletesen be voltak mutatva az élet-történet szövegében, mint például egy nagyon magas hőfokon működő kemencébe való grafithüvely, amely rendkívül nehezen volt megmunkálható, és rendkívül költséges alkatrész volt, ennek megfelelően a munka nagyon nagy felelősséggel is járt. Azon kívül pedig számára nagy elismerést jelentett az a tény, hogy a műszaki egyetem kutatócsoportjában dolgozhatott, a rektor közeli munkatársaként. Ez utóbbi meg is hívta őt a közeli munkatársakkal együtt a hetvenedik születésnapjának a megünneplésére, amely egy olyan szimbolikus gesztust jelentett T. Gy. számára, amely őt, az élmunkást az elit értelmiségivel egy szintre emelte. Hasonló élményt jelentettek számára az idegen országból érkező küldöttségek munkalátogatásai, akiket általában legmagasabb rangú hazai előljárók is elkísértek, és ezeken az alkalmakon őt kérték fel arra, hogy az újításokat bemutassa, vagyis az ő munkagépe köré csoportosultak a vendégek, és minden szem az ő kezét leste.

Az *Unirea* vállalatnál, ahogy saját brigádot és a már említett kvázifüggetlen munkacsoportot alapította, többször is élmunkás lett, azaz a kiszabott normát nagy mértékben túlszárnyalta, túlteljesítette. Ennek köszönhetően képe felkerült a faliújságra, majd az *Iffjúmunkás* hasábjain is megjelent rövid kísérő- és méltató szöveggel együtt. Sajnálataira az újságkivágások már nincsenek meg, ezért csupán a felesége képeit tudta megmutatni. Maga T. I. is többször volt élmunkás a *Herbák* üzemben.

Nyugdíjas korára megmaradt a jó szakember tekintélye a régi kollégák és a rokonság szemében, de szövegeiben erre a periódusra már nem a szakember kimagasló alakja a jellemző, hanem ennek a logikus következménye, a megérdemelt pihenés. Ugyanakkor megmaradt az életrevalóság, a talpraesettség, a *zsidó*, a *várteás* személyiség, aki minden szituációból a maximumot tudja kihozni, azaz számára inkább csak nyereség terem.

Munkásklub és szubkulturális értékek

T. Gy. kétségkívül érdekes élettörténete a kutatás szempontjából azért is különösen izgalmas, mert rengeteg adatot tartalmaz a munkásklubokkal kapcsolatosan. Az élettörténetből kiténik, hogy a legénykor helyszínei voltak ezek a klubok, házasember oda be nem tette a lábát. Tipikusan munkásklubok voltak a jól ismertek: a fások, bőrösök, vasasok, az Összhang vagy a Viktória-klub, a Bulgária-telep tánchelyiségébe már hóstátiak jártak inkább, viszont értelmiségiek vagy diákok soha nem léptek be. A diákoknak megvoltak a maguk helyiségei, elsősorban az egyetemek keretén belül, ahová csak diákigazolvánnyal lehetett bejutni.

Mindazon adatok, amelyek a vizsgált élettörténetből kerültek elő a negyvenes és ötvenes évekre érvényesek csupán. T. Gy. a negyvenes évek végén járt ezekbe a klubokba, majd 1950 és 1954 között Bukarestben tartózkodott, és végül 1956-ig, házassága évéig még járatos volt az illető helyiségekbe. Nem volt tudomása arról, hogy mióta léteztek ezek a kolozsvári klubok, és megszűnésük körülményeivel sem volt tisztában.

Ezekben az években a munkás fiatalság legfontosabb szórakozási és ismerkedési alkalma a klubokban szervezett tánc volt. Munkanapokon nem is jutott idő másra, mint egy kávézóban eltöltött félórára, egy sétára a korzón. Néha egy-egy olcsó mozilátogatás, és némelyeknek pedig a sport, általában a labdarúgás és az úszás. A kisebb – munkahely és lakhely szerint szerveződő – csoportok elsősorban a hétvégi táncalkalmakkor voltak együtt huzamosabb ideig, és a különböző klubok törzsvendégei jól meghatározott csapatot alkottak.

Házassága előtt T. Gy. a munkásklubok állandó látogatója volt, s mivel jó verekedő hírében állt, megvolt a tekintélye a többiek előtt. De mindez csak saját, otthoni „terepen” volt érvényben, a távolabbi helyeken barátokat kellett szerezni, hiszen mindenhol a fizikai erő, az ügyesség segített, avagy az alkohol mint fizetőeszköz. Átlátogatva az Irisz-telepre, bizonyos, már bevált taktikát kellett alkalmaznia ahhoz, hogy – mint idegennek – bántódása ne essék, és hogy továbbra is szabad bejárása legyen a helyiségekbe.

Pintya Nelu volt a banda vezére. Meg volt egy másik, egy Jecan nevezetű, már nem emlékszem úgy a nevekre. Mert ott úgy voltunk, hogy ott a terem előtt volt egy kicsi helyiség, ahol árultak bort, pálinkát. Aztán oda ment a fiatalság, megivott egy pohár bort, egy pohár pálinkát. S elvitte a lányt is, s ott töltöttek neki egy pohár likórt. S akkor úgy kezdtem, hogy:

- *Nelule, én lupsai vagyok, Bulgária-telepi.*
- *Gondoltam. Mi van?*
- *Te, én veled akarok barát lenni, nem...*
- *Tudod, hogy hogy lehet velünk barátságot...*

Mondom:

- *Hányan vagytok?*
- *Vagyunk vagy hárman-négyen.*

Mindjárt mondta, kik. Mert ezek román fiúk voltak, de jól tudtak magyarul. Mondta:

- *Gyertek, me itt van egy fiú.*

Mondom:

– *T. Gy. vagyok.*

– *Na gyere, Gy., lássuk milyen ember vagy.*

Egyből rendeltem három liter bort. Megittuk, minden, megveregették a vállamat:

– *Jöhetsz akármikor, me barátok vagyunk – azt mondja.*

Mert ott nem lehetett. Tudja, mit csináltak? Kicsalták az embert a teremből, mert ott benn nem volt cirkusz soha. Ki az udvarra, sipp-supp két pofot. Ha nem voltál legény, nem ütöttél vissza, akkor:

– *Ez gyáva szar, nem nekünk való – s bementek.*

A férfiaság, a maszkulinitás erélyessége, a magabiztosság – kijelentései szerint – nagy nyereségnek számított a szebbik nem képviselői előtt is. Viszont a különböző területeken az ifjak nemcsak magát a területet őrizték, hanem a leányokat is. Idegen fiú nagyon óvatos kellett legyen idegen terepen. Ha legény volt a talpán, vagy ha segítőtársra lelt, akkor számára előnyös módon végződhetett az eset, ha nem, akkor viszont fájdalmasabban. A feleségével ugyancsak egy klubban találkoztak össze, ahol ő, T. Gy. a tekintélyének, magabiztosságának köszönhetően került közelebbi kapcsolatba a lánnyal. Megfigyelhető, hogy a nőikkel kapcsolatos viselkedésmód tapasztalatot sugall ezen a téren, a férfias tartás pedig a sikert garantálja. A szinte macho-jellegű attitűd nem először és nem utoljára jelent meg az élettörténet szövegében. A csattanós befejezés után viszont további találkák következtek, és végül maga az esküvő.

Figyeljen ide, ez egy olyan érdekes eset. Tehát elmentem, elneveztük Késdobálónak. Volt egy ilyen helyiség, klubféle, ahova a hóstátiak jártak. Elmentünk oda, én még az izénél dolgoztam, a Securitatenél. Milicista nadrág volt rajtam, csíkos nadrág, szép zakó, fehér ing, fekete nyakkendő, minden. Elmentem a Késdobálóra egy vasárnap délután. És bemegyek, szétnézek, a fiúknak: szerusztok, szerusztok, minden. Mindenikkel ott jó haverségben voltam, mivel régebben boksoltam, tudták, hogy vagány vagyok s tudok egy kicsit. S látok egy szép kicsi nőt ottan, a gardémama mellett áll. Mindenki táncolt keringőt, tangót. S mondom az egyiknek, a nagy vagánynak, mondom:

– *Te Sanyi, mi van azzal a...*

– *Nem tudom, te Gy., mert kértük táncolni, s nem megy senkivel.*

Mondom:

– *Ha felkérem, ne bújjatok belé, mert balhé lesz.*

Jó. S meghajolok szépen:

– *Kezit csókolom, tetszik táncolni?*

– *Nem, mert refuzáltam [visszautasítottam] sokat s...*

– *Én vállalom a felelősséget!*

S mondom a gardémamának, hogy:

– *Tessék hagyni nyugodtan, nem lesz itt semmi baj. Egy táncot.*

Na, megfőztem valahogy. Sebi a zenész volt.

– *Sebi, egy tangót!*

Haverok voltunk a zenészekkel. Mindjárt kezdte, ő a szaxofonos volt. Kezdte, szépen hozzásimultam, szépen. Na, s azt mondja:

– Na, én ezt nem hittem volna, magát ennyire ismerik?

Sjön az egyik viccből:

– Szabad?

Mondom:

– Kérem?

– Nem, nem, nem, nem!

Tetszett neki, né te né! Há eltelt a tánc. Egész délután, egész este vele táncoltam.

Mondom neki:

– Megengedi, hogy hazakísérjem?

– Há hogyan!

Na jó. Hát én nagy lator is voltam, nagy tekergő, tróger s mindenféle. S a gardémama elkísérte, me az a szomszédasszony volt. Mert ő szegény a Herbákba dolgozott, s a szülei falun voltak. Az az asszony szokta gardérozni. Nem lehetett menni sehova anélkül. És mikor bemegy, mondom:

– Na, megyek, mert reggel korán kell kelni.

S akkor megfogom így a fejét, s megcsókolom. Akkora pofot kaptam, hogy nekiestem a kapufának! Megindultam, hogy én ezt most úgy visszaadom! Becsapta a kaput. Egy olyan nagy magas kapu volt, hogy fel sem tudtam mászni. Na, elmegyek. Mérges voltam, há engem nem ütött meg még egy fehérmép se. Megcsókoltam, s azért kaptam egy nagy pofot? De jó súlyos keze volt, jó tőran, falusi keze volt. Az arcom jól megpirosodott, gondolom.

A különböző klubokat csoportosan keresték fel a fiatalok. Általában megvolt mindegyiknek a törzsgárdája, de az átjárás általános jelenségének köszönhetően a résztvevők egy része cserélődött, létszámban meg sosem mutatkozott hiány. A hangulat, a társaság milyensége határozta meg, hogy egy adott csapat maradt vagy továbbállt. És természetesen az egyéni döntések, a viszonyok alakulása, de maga a jelenség, a benne artikulálódó elemek és funkciók ugyanúgy funkcionáltak a váltakozó összetétel ellenére is.

Igen, több helyre [jártam]. Nem volt egy fix helyem. Mikor hova volt kedvem. Vagy hogy alakult a kollégákkal, hogy mentünk. Mert mindig bandával jártunk. Egyedül nem jártunk soha. Négyen-ötön. Akkor így volt, nem mint most, hogy egy fiatalember elmegy egy lánnyal, szórakozik, minden. Akkor amíg nem udvaroltam komolyan, minden, négy-öt haver:

– Na, fiúk, hová megyünk vasárnap?

Hát elmentünk a fásokhoz, táncoltunk, minden. Nem tetszett a társaság, valahogy olyan mit tudom én, olyan szegényes volt. Na, oda is a szegényebb emberek mentek, a csórók.

– Gyertek, ezek fások. Menjünk a bőrösökhöz!

Mentünk a bőrösökhöz.

– Gyere, menjünk a vasasokhoz!

Akkor mentünk a vasasokhoz.

– Menjünk az Iriszre, a Kolpingba.

Mentünk az Iriszre.

[Ez a baráti kör a munkahelyi, vagy a szomszédság?] *Munkahelyi. És a kollégák: egyik az Iriszről, másik a Kerekdombról, harmadik a Kétvízközről, innen jobbra-balra. Akkor rengeteg volt inaskollégák.*

Minden klub kivétel nélkül munkásembereket szórakoztatott. Nem volt megszabva, hogy ki hova járhatott, de a törzsvendégek általában ugyanabból a szakmából kerültek ki. Ki ritkábban, ki gyakrabban el-ellátogatott egy másik klubba is. És minden klub valamelyik vállalatnak vagy szakszervezetnek a helyiségeiben, elsősorban gyűléstermeiben működött. Hétköznap gyűlések, munkaülések zajlottak ott, míg hétvégre kiűritették őket, színpadot emeltek a zenészek számára, és kész volt a terem a táncra. A táncalkalmakat maguk a fiatalok szervezték, a vállalatnak vagy a szakszervezetnek nem volt beleszólása, csupán a terembért szedte be. A belépődíj magába foglalta a terembért, a zenészek díját, a ruhatárat, takarítószemélyzet díját. Általában cigányzenészek voltak a muzsikások, nem hiányzott sehonnan a szaxofon, a hegedű, a bőgő, a harmonika, a zongora. Tangót, keringőt, csárdást húztak a zenészek, későbbben jelentek meg a modernebb táncok a csácsa például vagy más, amiket T. Gy. *ilyen hülyeségeknek* nevezett.

Azok, a fások, a bőrösök, a vasasok mind kisiparosok, munkások. Mert akkor volt sok kisiparos, sok munkás volt, mer mindenütt sok... például a Herbáknál ötezer munkás, az Unireába háromezer, a Carbochimnál... Itt mind a munkásgyerekek voltak, aztán az lehetett tisztviselő, lehetett az mérnök, lehetett az mester, de ezek a kisebbrendű izé, a nőtlének mind ide jártak. [Nem volt olyan szokás, hogy a Herbákból inkább a bőrösökhöz jártak vagy ilyenek?] Volt, volt. A herbákosok inkább a bőrösökhöz mentek, és a vasasok az Unirea, a CFR és ezek a kisiparosok. Me mondom, hogy volt Ehrenwelt, Teleki, Luka, voltak ilyen kisiparosok. S biza mindenkinek legkevesebb öt inasa volt. Úgy hogy ... Akkor volt Szabó, az a legelső motorbicikli-javító műhely volt Kolozsváron. Annak volt hat inasa. Annak nagyon szép műhelye volt, kitűnő, a regátiak hoztak ide motorbicikliket javítani s minden. Na, akkor voltak festők. Például Rác, a motorbicikli-festő. Annak is volt öt inasa. Mind odajártunk. A vasasok inkább a vasasokhoz vagy a izéhez, a CFR-hez. Ide jártunk. A fásokhoz elmentünk néha ritkán, ritkán, de nem mindig.

A T. Gy. által preferált helyiség, a *Bástya* az Egyetem (Universitáti) utcában volt, a Bátor–Apor-szeminárium épületében, egy emeleti nagyteremben. Ugyancsak munkásoknak, kisiparosoknak volt a szórakozási helye, ahol a fegyelem is szigorúbb volt, mint máshol, a higiéniai és öltözködési követelmények is komoly követelmények voltak. Talán ezért is kedvelte meg annyira, mert egy „úriasabb” hely volt, ahol az ünnepi jelleg kiemelte az egyént a munkás mindennapokból. Itt a *vagány* tulajdonképpen *gavallért* jelentett, aki itt már egy másfajta viselkedésmódot gyakorol, más regisztert használ, nem engedheti

meg magának, hogy átlépjen bizonyos határokat. Legalábbis a hivatalosabb diskurzus szintjén. Beszélgetőtársam szavai minden lényeges információt elmondanak egy klubnak a működésével, hatásával, fontosságával kapcsolatban, ezért hosszasan idézem.

S ott volt fenn a második emeleten egy nagy klub, egy nagy terem, s ott rendeztek táncdélutánokat és bálakat. Ott a Daróczy bácsi volt a főnök. Daróczy bácsi, a kolozsvári komiszár, rendőrkomiszár. Ő rendezte, ő szervezte, ő is csinált mindent. Fiatal volt még akkor, olyan harminc-negyven év körüli, jó vágású volt, minden. Na most, oda hogy kellett elmenni? Én lenn laktam a Bulgária-telepen, a nyomortanyában, ott ahol sár volt, minden. A hóstátban, ott születtem, ott nőtem fel. Egy táskában vittem a cipőt kipucolva szépen. Nyakkendőt kötöttem, fehér inget vettem, és meg kellett pucoljuk a körmünket, kezünket. Volt mosdó, szappan, törölköző, lehetett menni megmosakodni, megfésülködni, mindent rendbe tenni. Mese nem volt.

Azt mondta:

– Te, tudom, hogy esztergályos vagy, olajos munkát végzel, meg minden. De – azt mondja – felveszed azt a kislányt, ne látszódjon – azt mondja – az a mucskos kezed a hátán! Te, annak a lánynak ráteszed a finom fehér blúzra, selyem blúzra a mancsodat, a hátára, izzad a kezed, minden, nem lehet – azt mondja.

Najó, ezt csináltuk. Mindig mikor mentünk fel... Nem volt szabad csak gardemamával járjanak a lányok. Megnézte, jó, tiszta, tessék. Ment a kasszához, vette a jegyet. Minket megforgatott:

– Lássam a cipődet, – minden. Ezt már lenn a kapuban. Na, s a kezeid. Mint a tanító bácsi, nézi: jól van, mehetsz!

Na de aztán ott volt fegyelem. A gardemamák ültek körben a széken. Volt egy majomsziget, úgy mondtuk, közepen, ahol a férfiak, lányok nem táncoltak, de ottan lődörögtek, minden. S körbe szépen ment a tánc. Na s volt egy másik figura. Megtetszett nekem egy lány, ott állt a gardemama mellette. Mert tánc közben nem volt szabad felkérni a lányokat. Csak szünetben. Mikor kezdődött a zene, futottál:

– Szabad lesz? – Meghajoltál szépen, kezét csókoltál.

És elmentem egy lányhoz, s azt mondtam:

– Kezít csókolom, T. Gy. vagyok, meg tetszik engedni egy táncot?

– Nem táncolok!

Nem szólok semmit. Megyek egy másikhoz, feláll, szépen táncolunk, s a másik csajt figyeltem. Megy egy másik pali, s megy vele táncolni. Na, vagy nem tetszett a frizurám, a pofám vagy valami, vagy nem voltam úgy felöltözve, mert akkor is haton voltunk gyerekek, nagy család volt, minden. Nem volt úgy nem tudom hogy felöltözni. S akkor szünetben megyek:

– Daróczy bácsi – mondom.

– Mi van?

– Olyan rosszul esik nekem – mondom. Né, tetszik látni azt a lányt?

– Igen.

– *Felkértem azt a lányt, s azt mondta, hogy nem táncolok. S jött egy másikatáncoló, persze, ki volt olajozva a frizurája, fényes volt, szép ing, nyakkendő, új ruha. Ment vele táncolni.*

– *Na jó – azt mondta –, nincs semmi baj. Kezdődik a tánc, jövök én is oda, hogy lássam.*

S megkezdődött a tánc, s megyek megint.

– *Szabad lesz?*

– *Megmondtam, hogy nem táncolok.*

Odament, azt mondta:

– *Mi van?*

– *Nem táncol?*

– *Igen? Hol van a mama?*

– *Itt.*

– *Igen? Legyen szíves, jöjjenek velem.*

Elvitte a ruhatárhoz, azt mondta:

– *Vegyék a ruhájukat, és viszontlátásra. Itt többet ne lássam meg. Itt nincs kivétel, nincs semmi diferencia. Valaki szemtelenkedik, jöjjenek hozzám panaszkodni. De azt nem engedem meg, hogy avval táncol, akivel akar, aki tetszik. Itt nem szabad senkit... itt mind egyformák vagyunk.*

Na ilyen is volt. Az volt Kolozsvárt a legjobb tánciskola.

Daróczy bácsinak ez volt a hobbjaja. Szerette az ifjúságot. Például azt csinálta, hogy:

– *Fiúk, szombaton bál, este nyolckor zárjuk a kaput! S reggel hétkor nyissuk!*

Aztán ott mese nincs. Ott meg volt szervezve. Ő valamelyik vendéglőtől hozott pincérekét, hozott italt, ételt. De ott senki be nem volt rúgva, senki nem hányt össze semmit. Ott úgy ment. Külön egy terem ki volt üresítve, padok, minden, ott asztalok voltak, padok. Ott lehetett énekelni, lehetett mulatni. Túl lehetett táncolni. Olyan nem volt Kolozsvárt. Talán az országba se volt sehol. [Ott lehetett enni is?] Lehetett. Ha megéhezett, volt kicsi büfé, ahol lehetett egy szendvicset megenni. Lehetett egy szukkot [üditőt] meginni, egy sört. De ott házsárt vagy részeg, ott nem volt szabad. Valamelyiket látta, hogy nem tudom mi, fogta meg:

– *Na, hol a kabátod? Gyere! Tessék szíves kiszolgálni ezt a fiatalembert!*

Lekísérte, nem restellte. Lement egy emeletet, kinyitotta a kaput – nála volt a kulcs.

– *Viszontlátásra – azt mondja. – Következő alkalomkor, ne haragudjon, viselkedjen rendesen!*

Kész. Bezárta. Nem lehetett vele szarzkodni, a kicsi pisztoly itt volt hátul. Mondom, hogy komizár, főnök volt, tudta az egész város. De olyan ügyes ember volt, nem bajlódott senkivel, mindenkivel szépen volt. Mondtunk neki vicceket, hülyeségeket, ő is monddott, úgy hogy nagyon jól szórakoztunk.

[S az mennyit tartott?] *Az tartott elég sokat. Tartott vagy négy-öt évet. [És ez mikor volt? Háború előtt?] Mikor is volt. Háború után. 48, 49, 50, ezek az évek. Mielőtt elmentem katonának. [És akkor ide is munkások jártak?] Igen. Mondom, hogy a kul-*

túremlerek máshova jártak. Itt mindenki melós volt. Vagy egy tisztviselő, vagy egy munkás, egy sepregető, vagy egy budipucoló, minden. Szépen fel volt öltözve, rendesen. Kelltt kölnizzük, minden, szépen. Há, mondom, édesanyámmal egyszer mérgeződtem, mer nem tudom, hogy vasalta az inget, össze volt gyúrve, rosszul volt vasalva. S ahogy bementem, azt mondta Daróczy bácsi:

– Mondd meg anyádnak, hogy egy kicsit ügyeljen a vasalásnál!

Mondom:

– Daróczy bácsi, ne haragudjon!

– Semmi baj fiam, menj fel, próbáld egy kicsit húzni!

Annyira figyelmes volt.

[S kb. hány ember szokott összegyűlni?] Hát összegyűltünk vagy száz-százötven ember. Jó, jó társaság volt, me nagy terem volt, nagy. És mi a helyzet? Ez például az a gáska [csapat] járt rendesen. Meg voltak szokva, minden. Mitha ki lett volna csinálva. Ott ha jött egy idegen, má úgy észrevettük, nem tudom mi. És az kellett alkalmazkodjon, me ha nem, raktuk ki.

[S csak magyarok jártak, vagy vegyesen?] Nem, vegyesen. De inkább magyarok voltak itt a Bástyánál. Aztán a többinél mentek be. Jöttek ezek a munkaszolgálatosok, katonák. Salopétába, dokkruhába, mindenféle. De itt mintha ki lett volna csinálva. Még a szegény cigánylegény is, látszott hogy cigány. De azért megvette azt a kicsi ruhát, szépen tisztán, cipőt, mindent. Ott nem volt mese, hogy jövök evvel vagy avval. Ott a rendes öltöny ruha meg kellett legyen. S a lányoknál szintén. Nem voltak azok a nagyon rövid szoknyák, térden felül egy kicsit. És a gardémama az ott kellett legyen. Me anélkül... lehetett a miniszternek a leánya, nem létezett.

A táncolni nem akaró leány történetét fenntartásokkal kezeltem, pontosabban az élettörténet elbeszélése során, annak kontextusában furcsa volt egy olyan eset, ahol valakit, méghozzá egy lányt, azért büntettek meg egy klubban, mert nem kívánt egy bizonyos személlyel táncolni. A rendező pontratevő beszéde arra engedett következtetni, hogy a szabályok valóban elég szigorúak voltak, nem azt tették a fiatalok, amit éppen akartak, de talán volt annyi szabadsága az egyénnek, hogy megválassza táncpartnerét. Nem is ennek a kérdésnek az eldöntése a lényeg, hanem az, ahogyan a mesélő értelmezi egy apró sikertelen epizódnak a történetét. A sikeres narratív perspektíva úgy dolgozta fel ezt, hogy mégiscsak sikerélmény lett belőle, az adott helyzet legfőbb hatalma, a rendező segítségét kérte a kudarc feloldására, saját pozíciójának a megerősítésére. A kudarc magyarázata által oldódott fel, vagyis az anyagi lehetőségek mentén történő diszkrimináció látszatát alkalmazta, majd a rendezői döntések által történt meg a jóvátétel, a negatív jelleg pozitívvá fordulása. Érdekes az is, hogy milyen eljárást alkalmazott T. Gy.: a vagány, a talpraesett szerepből kilépve a mellözött, diszkriminált áldozat egyáltalán nem férfias és kemény modorában panasza ment. További jelzés az illető epizód arra nézve, hogy a csoportban voltak belső különbségek, vagyis a lehetőségek, a szubkulturális tőke függvényében megnyilvánultak alkalmi hierarchikus viszonyok.

Beszélgetéseink végén megkértem T. Gy.-t, hogy mesélje el, milyen volt egy megszo-
kott este a *Bástyában*. Válasza részletes és egyéni tapasztalat által meghatározott képet
adott a szórakozási eseményről, kiegészítve és megerősítve a fentebbi idézeteket. Ismer-
tette az esemény forgatókönyvét, a szereplőket (fiúk, lányok, felügyelő, gardedám, zenész,
ruhatáros, büfés), a helyszínt és az időbeosztást is. Tükrözte egy *gavallér* viselkedésmód-
ját, mindazt, ami számára illendőnek és megkerülhetetlennek számított, egy olyan vi-
lágot, személyes világának egy olyan szeletét, amely fiatalkori igényeinek megfelelően
(munkás)identitásának meghatározó aspektusává formálódott.

*Például a Bástyában úgy volt: este nyolc órakor bement az ember. Kilenc órakor zárták
a kaput. Ott nem volt mese, lejött Daróczy bácsi, a főnök, egy nagy kulcsa volt, bezárta
a kaput, s elment, ott nem volt mese. Esetleg valaki ki akart menni, vagy valami, volt
neki egy segítsége, odaadta a kaput [kulcsot], lekísérte, ő elment, visszazárta. Na most:
ott, mikor bementünk, tettünk úgy, mint az iskolások, nézte:*

– Na, ezt kipucolhattad volna, így, úgy.

*Tiszta legyen a kezünk. A nyakkendőnk legyen kivasalva, az ing, a cipő legyen tisz-
ta, vasalt nadrág, minden, felengedett. Kész. Kifizettük a tagságot, mert ott volt egy
tagság, mert ugye, kellett tartani a takarítást, a rendet, ez mindenütt megvolt tartva, a
belépő. Adtunk, nem tudom, mostani pénzt, olyan tízezer lej, húszezer lej, egy olyan ta-
xát. Bementünk, jött a lány a mamával – az édesanyja volt, a nővére volt, a szomszéd-
asszonya volt, de valaki kísérte, idősebb kellett legyen. Ott is a lány kifizette a taxát,
az idős nő nem kellett, ő bement anélkül. A mamának nem kellett. Akkor felmentünk,
leültünk, körbe volt a nagy teremben padok, és székek, ilyen rendes táml..., hát..., tá-
maszkodó székek. S leültünk oda. Megkezdődött a tánc, felment a zenekar a színpadra,
s akkor felálltam, s kinéztem magamnak egy lányt, amelyik ott ült, s akkor elmentem:*

– Szabad egy táncot?

S bemutatkoztam:

– T. Gy. vagyok.

Ő Rozsika, nem tudom mi, s akkor táncoltam. Vége volt a táncnak:

– Köszönöm szépen.

Leléptél. Volt úgy, hogy megkérdezted:

– Foglalt? Jöhetnek diskurálni, vagy nem tudom mi.

*Akkor mentél, és ott álltál a gardémama mellett és mellette, mert nem volt annyi
hely, hogy leülhettél. S vártad a következő táncot. Akkor, egy bizonyos idő után volt
egy tíz perc szünet. A tíz perc szünet alatt ott volt egy izé, valamelyik kereskedő, valami
patron, vagy nem tudom mi, berendezett egy szobát magának, ott lehetett kapni üdítőt,
lehetett kapni bort, sört, de csak kicsi mennyiségben, nem volt szabad, hogy berúgjál,
vagy nem tudom mi. Akkor édességet, tésztát, cukorkát, ilyesmit. Ha lánnyal voltál,
bementél oda, s:*

– Na, mit tetszik, mit parancsolsz?

– Hát, azt mondja, megeszek egy tésztát.

– Jó, kérem.

Ott mindig kellett legyen zsebpénzed. Azért vállaltuk a Csúzdát is, ezt-azt, hogy... pénzt nélkül nem volt mit keres ott. S vettünk egy-egy izét, egy krémet, egy tésztát, valamit, s vettem egy szukkot, vagy egy fél deci rumot, vagy egy pohár bort, s voltak olyan kicsi asztalok. De lábon álló volt, nem volt, hogy leülj. S ott elfalatoztál, minden, bementél, volt mosdó, megmostad a kezed, szappan volt, törölköző, megtörölted, minden, aztán mentél, és táncoltál tovább, ott taperoltad a kicsi selyemruháját, a...megmosakodtál, minden, s bementünk, mint aki jól végezte dolgát, s tizenegy órakor vagy tizenkettőkor behúzták az utolsó nótát, az indulót. Kész, mindenki szépen ment a ruhatárba, vette a ruháját, és szépen lement, csendesen, mind ki merre lát, jobbra-balra, ott nem volt kiabálás, szép, csendesen, finoman, mindenki ment haza. Akkor volt egy másik figura. Ha volt pénzed, és úriember akartál lenni – ott álltak a fiákeresek, itt a Farkas utcában végig ottan a temető felé, arra is, és itt befelé, a Bástya felé álltak a fiákeresek. Akkor mentél:

– Na, hazakísérhetem?

– Há hogyne.

– Na, jó, tessék jönni.

S akkor vitted a gardémamát, s a csajt, s:

– Tessék.

Felültél, te felültél a kocsis mellé. A gardémama és a csaj hátul elkényez...terpeszkedtek, s akkor kérdezte a kocsis:

– Fialalúr, hova megy?

– Le a Bulgária-telepre.

– Rendbe van. Gyí!

Kiáltott, s ment a ló szépen. Ők szépen ott diskuráltak, minden, én meg a kocsisal szoktam, hol lakik, hova jár, így-úgy. Később aztán már jöttek a taxik. Akkor mentél, és fogadtál egy taxit, akkor már könnyebb volt. Megmondtad a sofőrnek, s vitt haza. De a legszebb volt ez, mikor fiákerrel vitted haza. A ló szaladt, úgy este csend volt, nem volt olyan nagy forgalom, mint mostan. Emlékszem, hogy mentünk le, le kellett hozzam a Bulgária-telepre azt a csajt. A Honvéd utcán köves út volt, ilyen gránitköves. Cak, cak, cak, cak, ahogy szaladt a ló. Csend volt, minden, nem tudom, hogy voltak azok a lovak, azok soha nem mentek lépésbe, mindig szaladtak, tudod, a talpuk menésük. Na, leértünk jól, odamentünk az izé elé, a lány elé, a kocsis leszállt, leengedte a lépcsőt, mert volt a fiákernek, leengedte, megfogta a kezét, lekísérte őket, visszaült a bakra, s:

– Na, fiatalúr!

– Mennyivel tartozom?

Há, harminc lej, ötven lej, száz lej. Kifizetted a kocsis, s:

– Köszönöm szépen.

Leszálltál te, s ott még öt percet diskuráltál. Meg is mondta a mama:

– Rózsika, csak öt percet.

– Igen.

– Kezít csókolom – elköszöntem, megpuszítottam, ha olyan volt, ha nem, kezet csókoltam, s leléptem. És megadtam a következő találkát, mondjuk csütörtökön. És nem volt szabad menni udvarolni csak kedden, csütörtökön és szombaton. Ha mentél hétköznap, tették a mosogatórongyot a zsebedbe, vagy hagymát, vagy ilyesmit. Mentem haza, emlékszem, az első alkalommal, mondom:

– Anyu, a Rózsika tett nekem egy hagymát.

Kacagott, s mondta, hogy:

– Te balfaszság.

– Há mér?

– Há azért, hogy ne menj többet. Mikor voltál?

– Voltam a tegnap.

– S mi volt a tegnap?

– Szerda.

– Hásztán olyankor mit keresel nála? Azért tett, hogy vedd tudomásul, hogy csak azokon a napokon szabad menni. Na. Kedden, csütörtökön és szombat – vasárnap. Azután nincs mit keress. Vigyázz úrfi, azt mondja, mert teszen mosogatórongyot, teszi a hagymát, vagy krumplit.

Na, s szép világ volt, nem mind mostan. Mondom, hogy életemben, amíg élek, azt nem felejttem el. Egy olyan társaság volt, s egy olyan szórakozási hely, hogy nem volt Kolozsvárt. Nem is lesz.

Következtetésként

Hasznos volt T. Gy. identitásának reprezentációit feltérképezni, hiszen a fizikai erő, a külvárosi kommunikációs készségek, a nőikkel szembeni magabiztosság, a szaktudás és tapasztalat mind olyan elemet, értéket jelentett az általa bemutatott munkásközösségek keretében, amely korántsem volt rendhagyó, viszont mindenképpen az életrevalóságot jelezte és a vezető/elismert/tisztelt szerepet biztosította az egyén számára. A sikertörténetet forgalmazó egyén pedig a munkásklubok világához tartozott, azzal határozott módon azonosult.

Hogy mennyire fontos volt számára az a világ, abból is kitéűnt, hogy a nagy történelmi eseményekre, sőt, a fontosabb családi eseményekre sem reflektált túlságosan, vagy amikor megtette, és ahogyan megtette, igencsak sokatmondónak bizonyult. Habár kolozsvári születésű, életét itt élte le, mégis nehezen birkózott meg a nagyváros topográfiájának bizonyos elemeivel. Nem tudta pontosan, hogy egyik-másik templom milyen felekezethez vagy rendhez tartozott, hogy melyik nagy történelmi múltú magyar iskola működött egy bizonyos épületben, és így tovább. A nagy történelmi eseményekre is csak utalások szintjén reflektált. Szövegében nem voltak évszámok, sem nagy nevek, országfők, politikai pártok, világesemények. Álljon itt egyetlen példa. A politikai rendszerek változása sem jelent meg konkrét témaként élettörténetében, csupán bizonytalan összekötő szöveggént.

De akkor má románul beszéltek, má átváltozott az ízé, me miko vót a... a háború előtt volt az, hogy az osztrákok átadták Romániának Kolozsvárt, és Románia megnyerte, me nem tudom, lett valami háború, és Románia lett itt, és minden.

Nyilvánvaló, hogy számára az volt a fontos, hogy milyen szakmában dolgozott, kik voltak a feljebbvalói, milyen kapcsolatban volt velük, kivel kellett jóban lenni egyik-másik városrészben vagy munkásklubban. Verekedős kalandjai és szakmai sikerei váltak állandóan visszatérő történetekké, személyes identitásának a védjegyeivé. Fiatalkorának meghatározó élményei sok esetben a munkásklubokhoz kötődtek, és habár munkahelye miatt inkább a *vasasokhoz* tartozott, igazából a *Bástya* jelentette azt a helyet, azt a közösséget, amellyel azonosulni tudott. A korszpecifikus és társadalmi csoport által meghatározott kulturális élete azonban egy nagyvárosban, egy egyre jobban terjeszkedő és iparosodó városban zajlott, és ennek számtalan jele található meg a szövegekben. T. Gy. úgy használta a város tereit, hogy tisztában volt a különbségekkel, és azzal is, hogy az általa jól ismert kulturális miliók mellett más, különböző miliók is voltak, működtek. Fiatalkori csoportjaival „megalkották” saját tereiket, azaz jelentéssel ruházták fel azokat, a jelentéseknek megfelelően használták azokat. Más társadalmi csoportok kulturális mintáit átvéve alkották meg saját csoportkultúrájukat, fogyasztási szokásaikat. T. Gy. számára rendkívül fontos volt személyesen ismerni más csoportok eminens képviselőit, amellet pedig tudni azt, hogy vannak még eminensebbek, akikkel sosem lesz alkalma megismerkedni, de akiknek léte rányomta az ő és általában a munkásság életére a bélyegét. Ismert egyetemi rektort, ezredest, tanárokat, vendéglősöket, zsidó kereskedőket, diákokat és földészeket, rajtuk keresztül térképezte fel és használta magát a várost. A velük, valamint a saját csoportjának tagjaival való mindennapi viszonyokban aktivizálta személyes és csoportidentitását, amely a talpraesettség és a szakember általános alapjaira építkezve hol a vagányt, hol a gavallért, hol a bűnökben megmártózót, hol pedig a tisztesség mintaképét állította premier plánba.

Jelen fejezet a kutatott jelenségnek egy teljesen másfajta értékelését mutatja meg mint az előző, a biografikus szövegek forrástípusa alapján nyilvánvaló, hogy a történeti források hivatalos elvárásai az egyén és a csoportok szintjén másképpen konkretizálódtak. Néhány apró megjegyzés kivételével, melyek a sportolás, a szakmai és ideológiai kiképzés, a műkedvelő aktivitások kötelező jellegére utaltak, a felgyűjtött szövegek egyáltalán nem igazolják vissza a dokumentumgyűjtemények, bizottsági beszámolók és működési szabályzatok által forgalmazott tevékenységek népszerűségét és identifikációs vonzatait. A fiatalok számára a szakszervezeti helyiség, a klub a hétvégi szórakozási alkalmak miatt volt fontos. Az egyén csoportidentitásának egy része itt mutatkozott meg, maga a csoport is itt kapott formát a baráti kis társaságok, csapatok összjátékában. Az immanens szabályok és értékek itt rögzültek közvéleménnyé és mintává, az élet többi adott területe és szabályai mellett volt egy hely, amelyet szabadon választott az ifjú, és amellyel azonosulni tudott. A baráti/munkatársi kis csoportok itt voltak igazán együtt, itt érezték jól magukat, ide tartoztak. Szocializációjuk egy korszpecifikus része itt történt meg, identitásuk egyes reprezentációi ezekből épültek fel.